

RECENZIE A ZPRÁVY

P. J. ŠAĎÁRIK, SLOVANSKÝ NÁRODOPIS. Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1955, strán 288.

Československá akadémia vied urobila veľmi záslužnú prácu, keď sa rozhodla tlačou vydať *Slovanský národopis* P. J. ŠaĎárika, čo je u nás už štvrtým vydaním. Dielo P. J. ŠaĎárika *Slovanský národopis*, ako aj ostatné práce P. J. ŠaĎárika, je jedným z tých klasických diel našej minulosti, ktoré nestratilo svoj význam a svoju vedeckú hodnotu ani v súčasnosti, hoci uplynulo už vyše sto rokov od jeho prvého vydania. Za týchto sto rokov sa dosiahli závažné úspechy v oblasti štúdia slovanského národopisu, ako aj najstarších dejín jednotlivých slovanských národov. Popritom však stále vidíme, že dielo P. J. ŠaĎárika i napriek odvtedy dosiahnutým úspechom je stále živé a aktuálne a zároveň stálym žriedlom nových podnetov v dnešnom vedeckom bádání. Dielo P. J. ŠaĎárika v dobe svojho vzniku bolo v skutočnosti nielen cennou priekopníckou prácou, ale svojím politickým dosahom malo priam revolučný význam. Jeho diela *Slovanský národopis*, *Slovanské starožitnosti* a celý rad iných prác zohrali veľmi významnú úlohu, predovšetkým čo sa týka národného uvedomenia jednotlivých slovanských národov už konštituovaných alebo sa konštitujúcich, lebo presvedčujúco ukazovali jednak mohutnosť Slovanov v Európe, jednak pozitívny prínos Slovanov do dejín kultúry európskych národov. Ak k tomu pripojíme skutočnosť, že sa P. J. ŠaĎárikovi bezpečným spôsobom podarilo dokázať autochtonitu Slovanov v Európe, vynikne nám význam jeho diela ešte viac. P. J. ŠaĎárikovi sa v jeho dielach zároveň podarilo úspešne dokázať, že Slovania sú nedeliteľnou súčiastkou vo vývine európskych dejín a európskej kultúry nielen v súčasnej dobe, ale už v samých počiatkoch existencie Slovanov, teda už v prvých storočiach n. l. Všetky tieto prednosti diela P. J. ŠaĎárika nevychádzali z jeho nacionalistického pojatia, ale holi fundované na základe podrobnej znalosti histórie, etnografie, filológie a ostatných vedných disciplín. Komplexné využitie všetkých materiálov a popritom dôsledné a kritické stanovisko P. J. ŠaĎárika v hodnotení jednotlivých historických alebo aj iných údajov urobilo z jeho diela dielo majúce trvalú hodnotu aj v dnešnej dobe. Tu treba uviesť, že P. J. ŠaĎárika právom môžeme pokladať za zakladateľa slovanských starožitností, a to aj v oblasti slovanského národopisu. Veľký význam jeho diela vidíme dnes aj v tom, že patrí do pokladnice kultúry oboch našich bratských národov. P. J. ŠaĎárik pôvodom Slovák, avšak nemajúci u nás vhodné možnosti pre svoj vedecký vývin, zapojil sa významne do českého národného života tak v oblasti vedy, kultúry, ako aj v oblasti vtedy prebiehajúcich politických bojov. Svojím dielom napomáhal národné uvedomenie jednotlivých slovanských národov a zároveň upevňoval myšlienku slovanskej vzájomnosti. V rámci tohto širokého meradla jeho dielo ako aj jeho osoba stali sa ohniskom československej vzájomnosti. Takto môžeme povedať, že sa stal hlásateľom myšlienok, ktorých správnosť dnešná doba plne potvrdila. Význačným znakom jeho vedeckých spisov, ako aj iných prejavov v jeho živote je hlboká viera a optimizmus v budúcnosť jednotlivých slovanských národov. Svojím dielom bojoval za národné práva a za národnú samostatnosť mnohých slovanských národov. Veľkosť jeho myšlienok v krajinu budúcnosť slovanských národov vystúpi nám tým viac do popredia, ak prihliadneme na skutočnosť, že v dobe jeho života slovanské národy trpeli tak pod národnostným, ako aj hospodárskym útlakom. Veľkosť jeho vedeckých myšlienok, boj za osamostatnenie slovanských národov a hlboká viera v ich šťastnú budúcnosť našla širokú ozvenu v politickom boji slovanských národov. Pri všetkej svojej veľkosti P. J. ŠaĎárik bol v skutočnosti človekom veľmi skromným, žijúcim v biede. Krása jeho morálneho života udivovala jeho súčasníkov. Význam P. J. ŠaĎárika možno pochopiť iba v takto širšie načrtnutých súvislostiach.

P. J. ŠaĎárik vyvracal svojimi dielami rozhodujúcim spôsobom názory buržoáznych vedcov, a to predovšetkým nemeckých, ktorí už v tej dobe upierali historické právo Slovanov na európskom javisku. Jeho dielo popritom bolo prísne vedecké a nanajvýš kritické. Aj po

tejto stránke je P. J. Šafárik vzorom pre našich vedcov zaujímavých sa o podobnú problematiku.

P. J. Šafárik vo svojom *Slovanskom národopise* načrtol zemepisné vymedzenie jednotlivých slovanských národov a podal na svoju dobu skutočne vyčerpávajúcu charakteristiku čo sa týka jazyka, predovšetkým jeho špecifických znakov, dejiny literatúry jednotlivých slovanských národov, ako aj klasifikáciu jednotlivých slovanských jazykov. P. J. Šafárik vo svojom *Slovanskom národopise* v podstate stojí na stanovisku retrospektívnej metódy, podľa ktorej k neznámym skutočnostiam sa dopracováva na základe podrobnej znalosti súčasného stavu. Túto svoju metódu P. J. Šafárik naznačuje už v úvode, keď hovorí, že „zdarilé skoumání starobylosti na dokonale známosti nynějšíka zakládati se musí“ (str. 9). Hlavným pramenným materiálom pre P. J. Šafárika je štúdium ľudovej hovorovej reči, reč roľníkov a pod., ktorú právom pokladá za samorastlejšiu a stálejšiu ako reč „mešťákov“. Tento svoj aspekt P. J. Šafárik zvlášť úspešne využíval v zmiešaných oblastiach. Vo svojom kartografickom náčrte výhradne používal domáce miestne názvy, čím vo svojom diele ešte plnšie zvýraznil špecifitu jednotlivých vymedzovaných etnických skupín. Za veľmi záslužný čin v *Slovanskom národopise* treba pokladať snahu P. J. Šafárika vykonať systematické roztriedenie jednotlivých jazykov a do nich potom zaradiť slovanské jazyky. Pri tomto sa P. J. Šafárik suazil predovšetkým vytvoril systematickú terminológiu, ktorá v jeho dobe ešte nebola úplne vybudovaná. Zároveň štúdiom jazyka v pojmách P. J. Šafárika vystupuje v nerozlučnej súvislosti so štúdiom etnika, ktoré je jeho nositeľom. Tento princíp v základoch načrtnutý P. J. Šafárikom sa v dnešnej dobe vôbec pokladá za nevyhnutnú podmienku pri štúdiu dejín jazyka a národa, ktorému patrí. Z návrhu, ako aj z celého *Slovanského národopisu* pekne vidieť metodickú presnosť štúdia jednotlivých jazykov podľa P. J. Šafárika, nakoľko nepokladal za možné určovať špecifiku jazyka podľa ojedinele vzatých izolovaných znakov, ale iba v súhrne všetkých znakov. Terminologicky sa síce v dnešnej dobe riadime iným triedením jednotlivých jazykov, no napriek tomu jeho klasifikáciu treba uznať za skutočne vedeckú a v plnej miere zodpovedajúcu vtedajšej úrovni jazykovedného bádania. Je nepochybné, že v tejto oblasti P. J. Šafárik tvorivo nadviazal na svoj veľký predchádzajúci vzor, J. Dobrovského. Po týchto úvodných metodických poznámkach P. J. Šafárik pristúpil k podrobnému načrtnutiu jednotlivých slovanských jazykov, ktoré obyčajne rozdeľuje do troch skupín, a to na „pole, znaky a nářečí“. Pri charakteristike každého jazyka začína podrobným zemepisným vymedzením sídiel toho ktorého slovanského národa, čiže etnickým vymedzením hraníc, na ktorom je rozšírené to ktoré etnikum. Po tomto nasleduje hlavná filologická charakteristika a náčrt dejín literatúry pod záhlavím „Slovesnost“. V skutočnosti, že P. J. Šafárik volil takúto metódu, t. j. v podstate komplexnú, treba vidieť veľkú prednosť jeho diela aj pred mnohými podobnými dielami vychádzajúcimi v dnešnej dobe. Vôbec komplexné využitie všetkých dosiahnutelných prameňov za cieľom historických uzáverov je typickou bádateľskou metódou všetkých diel P. J. Šafárika. I v tomto vidíme, akým veľkým vzorom je P. J. Šafárik pre dnešných našich vedcov.

Celkový náčrt *Slovanského národopisu* začína P. J. Šafárik rozborom najväčšieho slovanského národa — národa ruského. V dobe spracovania tejto kapitoly sa P. J. Šafárik stretával v skutočnosti s veľkými ťažkosťami, lebo okrem náčrtu východoeurópskych slovanských národov sa dotkol aj ostatných, predovšetkým neslovanských národov, ktoré sa nachádzali v bezprostrednej blízkosti Slovanov. Pri spracovaní týchto častí a vo veľkej miere aj ostatných, P. J. Šafárik hojne čerpal zo svojej vedeckej korešpondencie s ruskými vedcami (k tejto korešpondencii pozri V. A. Francev, *Korespondence Pavla Josefa Šafárika*, zv. I, II, Praha 1927). Z korešpondencie P. J. Šafárika s ruskými vedcami vidieť, akvej veľkej vážnosti sa tešil P. J. Šafárik a jeho dielo u ruských vedcov. Zároveň však vidieť, akú pomoc poskytli ruskí vedci P. J. Šafárikovi, predovšetkým čo sa týka informovania k jednotlivým otázkam ruskej histórie, filológie, literatúry atď. K časti o východoeurópskych pomeroch v dnešnej dobe by bolo možné povedať veľa pripomienok, na základe významných úspechov sovietskej vedy, ale tieto pripomienky v hodnotení diela P. J. Šafárika ani nie je účelné a potrebné uvádzať, lebo dielo P. J. Šafárika o národopise východoslovanských národov nemôžeme posudzovať podľa dnešných meradiel, ale iba podľa tých, ktoré existovali v dobe P. J. Šafárika. Popritom však jeho údaje ako základné charakteristiky jednotlivých východoslovanských národov majú aj v dnešnej dobe svoju plnú platnosť. Pri náčrte slovesnosti treba vyzdvihnúť pokus periodizácie ruskej literatúry urobený P. J. Šafárikom, ktorý je vôbec prvým tohto druhu. Dejiny ruskej literatúry rozdeľuje P. J. Šafárik chronologicky na dve doby, a to na staršiu a na mladšiu. Za staršiu pokladá P. J. Šafárik dobu od uvedenia kresťanstva a slovanskej liturgie za Vladimíra až do Petra Veľkého a novšiu od doby Petra Veľkého až do súčasnosti. Týmto rozdelením ruskej litera-

túry na dve veľké obdobia P. J. Šafárik veľmi pekne vystihol dve dôležité etapy aj v historickom vývine ruského národa. Aj keď v dnešnej dobe je už urobené presnejšie a podrobnejšie triedenie dejín ruskej literatúry, predsa treba uviesť, že periodizácia P. J. Šafárika v dobe jej vzniku bola v skutočnosti veľmi zdarená.

Po náčrte etnografie východoslovanských národov P. J. Šafárik pristupuje k náčrtu ostatných slovanských národov. Aj na tieto ostatné časti diela P. J. Šafárika platí uvedená základná charakteristika. Rozbor každého slovanského národa bol urobený na základe starostlivého a podrobného a popritom nanajvyš kritického štúdia všetkých dosiahnuteľných údajov komplexnou metódou. A po tejto stránke každú časť v diele P. J. Šafárika treba pokladať za priekopnícku, pokrokovú a v mnohom aj revolučnú, lebo prinášala okrem podrobnej informácie v skutočnosti aj nové pohľady a aj nové princípy. Popritom na každej kapitole o jednotlivých slovanských národoch vidieť jeho dôkladnú znalosť a výbornú orientáciu v najnovšej literatúre. Kritický postoj P. J. Šafárika v hodnotení jednotlivých javov vylúčil možnosť jednostranného nacionalistického zaťaženia. I v tom váži veľký význam a pokrokový odkaz diela P. J. Šafárika.

Popri určitých nedostatkoch v diele P. J. Šafárika, ktoré môžeme vysloviť iba z hľadiska dnešného stavu vedeckého bádania, vidíme v ňom jeden z veľmi dôležitých pokrokových odkazov našej minulosti. P. J. Šafárik svojim vedeckým dielom však získal veľké uznanie už za svojho života. Najväčšie uznanie si získal zo strany ruských učencov, ktorí vôbec vyvíjali veľkú pozornosť a záujem o prácu P. J. Šafárika. Potvrdením veľkého záujmu ruských učencov o dielo P. J. Šafárika je jednak značná materiálna pomoc, ktorú dostal P. J. Šafárik od Akadémie vied, jednak vyznamenania, ktoré dostal ešte za svojho života. Je priamo charakteristické, že učenci veľkého ruského národa už v tej dobe prejavovali taký nevšedný záujem o dielo P. J. Šafárika (bližšie k týmto otázkam porov. V. A. Francev, l. c. na základe korešpondencie P. J. Šafárika s ruskými učencami). Tento záujem sa vzťahoval na všetky diela P. J. Šafárika. Tak napr. presvedčenie M. P. Pogodina o tom, že Šafárikovo dielo *Slovanské starožitnosti* spôsobí prenikavú reformáciu v histórii a položí pevný základ k dejinám jednotlivých slovanských kmeňov, história plne potvrdila. A aj v dnešnej dobe dielo P. J. Šafárika v skutočnosti získava najväčšie ocenenie v sovietskej etnografickej a historickej vede. Mnohí naši vedci z pokrokového diela P. J. Šafárika nevedeli vyčerpať a tvorivo rozvinúť veľkú bohatosť myšlienok a nazhromaždeného materiálu, ako to dokázali sovietski vedci. Diela P. J. Šafárika s vysokým ocenením uvádzajú predovšetkým sovietski vedci. Tak napr. sovietsky etnograf P. I. Kušner (Knyšev) v diele *Etničeskije territorii i etničeskije granicy* (Izd. AN SSSR, Moskva 1951) na viacerých miestach s vysokým uznaním hovorí o význame diela P. J. Šafárika. Veľmi správne naznačuje, že vývin demografickej štatistiky v európskych krajinách umožnil využiť na objasnenie etnických hraníc presnejšie údaje a dať tejto práci solidnú základňu pre kompaktnú štatistiku obyvateľstva podľa národnosti, ku ktorému došlo až po vyjedení základných diel P. J. Šafárika (str. 15—16). V takomto slova zmysle v skutočnosti P. I. Kušner (Knyšev) P. J. Šafárika v podstate pokladá za zakladateľa demografickej štatistiky. Bolo by možné uviesť veľa príkladov na to, ako vysoko si váži sovietska veda dielo P. J. Šafárika napr. v oblasti histórie, a to predovšetkým v základných otázkach historickej vedy, v ktorej na prvom mieste stojí otázka starobylosti alebo autochtonity Slovanov v Európe. Ak bolo charakteristické, že dielo P. J. Šafárika v dobe jeho existencie najviac si cenili ruskí učitelia, tak aj v dnešnej dobe môžeme právom povedať, že najväčšie ocenenie si získava práve od sovietskych vedcov.

Slovanský národopis P. J. Šafárika nie je vlastne v skutočnosti takým náčrtom národopisu jednotlivých slovanských národov, ako ho chápeme v dnešnom slova zmysle. Je predovšetkým podrobným a starostlivým súhrnom vtedajších poznatkov o zemepisnom rozšírení jednotlivých slovanských národov s uvedením ich filologických zvláštností, zároveň aj s poukazom na stručný náčrt dejín literatúry prihliadajúc aj na štatistické údaje počtu jednotlivých slovanských národov. Pri štúdiu *Slovanského národopisu* P. J. Šafárika vždy vystúpi do popredia skutočnosť, že moment zemepisného rozšírenia jednotlivých slovanských národov, jazykov a pod. v podstate bol vlastne poukaz na zemepisné rozšírenie alebo inakšie kartografický náčrt rozšírenia jednotlivých slovanských národov a ich jazyka. Túto skutočnosť veľmi pekne potvrdzuje aj okolnosť priloženia mapových príloh, ktorým P. J. Šafárik pripisoval prvoradú úlohu a význam. Dokonca poľské vydanie *Slovanského národopisu*, ktoré vyšlo bez mapových príloh nazval „fabrikanstvom“. I z tohto údaju vidieť, že jedným z hlavných cieľov Šafárikovho *Slovanského národopisu* bolo kartograficky vyjadriť hranice rozšírenia sa jednotlivých slovanských národov a jazykov. Tak vznikol *Slovanský Zeměvid* P. J. Šafárika, ktorý tvorí integrálnu súčasť jeho *Slovanského národopisu*. V skutočnosti predstavuje kartografické vyjadrenie značnej čiastky textu *Slovanského národopisu*.

Na určité nepresnosti *Slovanského zeměvidu* v dnešnej dobe ani nie je účelné poukazovať, veď vo svojej dobe predstavoval výsledok skutočne úmernej a namáhavej práce spojenej s ťažkosťami súvisiacimi so zaoštarávaním potrebných údajov a potrebnej literatúry. *Slovanský zeměvid* P. J. Šafárika bol v skutočnosti prvým kartografickým náčrtom jednotlivých slovanských národov a jazykov, ktoré brali zreteľ na miestne, t. j. domáce slovanské názvoslovie. Podľa tohoto *Slovanský národopis* a *Slovanský Zeměvid* P. J. Šafárika mal zároveň závažný význam aj z hľadiska historického štúdia rozmiestnenia jednotlivých slovanských národov, ktorý treba taktiež pokladať za dôležitú súčasť historickej vedy. Z hľadiska historického štúdia vymedzenie jednotlivých slovanských sídiel, a to predovšetkým v starších obdobiach, bolo dôležitou súčasťou aj pre načrtnutie najstarších dejín Slovanov vôbec.

Z hľadiska historického *Slovanský národopis*, ako aj ostatné diela P. J. Šafárika (predovšetkým *Slovanské starožitnosti*) sú veľmi dôležité najmä preto, že v nich na základe štúdia historického, jazykovedného a iných materiálov dospel k pevnému presvedčeniu o starobylosti Slovanov v Európe. V *Slovanskom národopise* nikde P. J. Šafárik nespomína cudzí pôvod Slovanov v Európe. Čiže P. J. Šafárik vo svojich dielach priniesol veľa cenného materiálu pre zdôvodnenie tézy o autochtónnom pôvode Slovanov v Európe. Ak uvážime skutočnosť, že v tej dobe už oficiálna, a to predovšetkým nemecká veda nestála na uvedenej pozícii, ešte viac nám vynikne metodologický a vedecký význam priekopníckeho diela P. J. Šafárika. Týmto svojim učením P. J. Šafárik položil pevné základy v boji proti rôznym nevedeckým teóriám (ktoré v buržoáznej vede ešte aj dodnes sú veľmi rozšíreným zjavom) o cudzom pôvode Slovanov v Európe. Šafárikove predstavy o autochtonite Slovanov v Európe veľmi dobre dopĺňovala aj mohutnosť Slovanov čo do ich počtu v Európe už v plnej dobe historickej a predovšetkým v súčasnej dobe. Je nepochybne, že táto stránka učenia P. J. Šafárika bola jedným z mohutných zdrojov národného uvedomenia jednotlivých slovanských národov. Je veľmi dôležité aj to, že P. J. Šafárik k tomuto neprispel svojim nacionalizmom, ale práve na základe podrobného zovšeobecnenia príslušného historického materiálu. Veľkosť historickej koncepcie P. J. Šafárika o starobylosti Slovanov v Európe a ich účasti vo vývine európskych národov dokazujú dnešné početné archeologické a historické badania. Pri tomto Zd. Nejedlý veľmi výstižne hodnotí ďalšie stránky významu diela P. J. Šafárika. Ukazuje na to, že P. J. Šafárik sledoval cieľ vyvrátiť umele šírený predsudok o zaostalosti Slovanov a ukázať, že Slovania rovnako sa podieľali na starých kultúrach, medziiným aj na antickej a že aj inakšie mali nemalý podiel vo vytváraní európskej kultúry v prvom tisícročí n. l. (Porov. Zd. Nejedlý, *Dějiny národa českého*, zv. I, Praha 1953, str. 263.)

Dielo P. J. Šafárika má závažný význam predovšetkým pre Slovákov, lebo bojoval za literárne osamostatnenie slovenčiny od češtiny. P. J. Šafárik jazyk uhorských Slovákov (podľa jeho terminológie „nářeč“) pokladá za reč uhorského ľudu, písomne nevzdelanú preto, že Slováci používali od dávnych dôb spoločne s Čechmi a Moravanmi až na niektoré nové pokusy jediný spisovný jazyk, t. j. český. Pri tomto môžeme uviesť, že P. J. Šafárik, aj keď nepochopil plne všetky zložité procesy a boje súvisiace so suhami štúrovcov o novú spisovnú slovenčinu, prebiehajúce v polovici XIX. storočia, predsa k otázke vzniku novej spisovnej slovenčiny nestaval sa záporne, ale kladne.

Jednou z najdôležitejších predností diela P. J. Šafárika je to, že svoje práce, nech to bol už *Slovanský národopis*, *Slovanské starožitnosti* alebo hociktoré iné diela, vybudoval na základe podrobnej znalosti vtedajších vedeckých poznatkov a aj vtedajších spoločenských potrieb. Jeho dielo sa stalo skutočnou encyklopédiou slavistiky, z ktorej plodne čerpali ďalšie generácie našich i ostatných slavistov. Ním položil po J. Dobrovskom ďalšie pevné základy pre slavistiku a dosiahol nový kvalitatívny stupeň v monumentálnom *Živote starých Slovanov* od L. Niederleho, ktorému P. J. Šafárik bol skutočne najlepším vzorom. Okrem týchto kladov diela P. J. Šafárika treba uviesť, že jeho slavistické štúdie boli v nerozlučnej súvislosti s jeho koncepciou československej a slovanskej vzájomnosti, ktorej bol nadšeným hlásateľom. P. J. Šafárik vo svojom živote bol skutočným patriotom a jedným z prvých bojovníkov proti kozmopolitizmu. Veľmi pekným dokladom jeho vlastenectva je poukaz na to, že „Kdo o světoobčanství v jazycích přeludně neb záłudně klepá a řečňuje, ten, buď kdo buď, šílenec jest anebo něco ještě horšího“, vyslovený v prvom vydání *Slovanského národopisu*. Takto P. J. Šafárik svojou koncepciou vyjadrenou aj v *Slovanskom národopise* v určitej miere bojoval aj proti kozmopolitickým ideám. Všetky vyššie uvedené klady diela P. J. Šafárika zaradili jeho dielo medzi najkrajšie skvosty našej pokrokovej minulosti a našich pokrokových tradícií. Bol by veľmi potrebné vydávať ďalšie diela P. J. Šafárika, a to predovšetkým jeho vynikajúce *Slovanské starožitnosti*, ktoré majú svoju trvalú hodnotu aj v dnešnej dobe.

Dielo P. J. Šafárika *Slovanský národopis* vzorne vydané Československou akadémiou vied je doplnené početným vysvetľujúcim a sčiasťky aj vedeckým aparátom, a to predovšetkým pre lepšiu orientáciu, nakoľko mnohé zemepisné názvy v dnešnej dobe sú už iné. Cieľom tohto aparátu nie je dopĺňovať, resp. korigovať význam diela P. J. Šafárika. Uvedený poznámkový aparát slúži iba za doplnok a lepšiu orientáciu. Pri vydaní diela *Slovanský národopis* od P. J. Šafárika treba len vítať, že Československá akadémia vied zaradila do vydania aj tri veľmi cenné hodnotiace štúdie, ktoré ďalej dokresľujú význam Šafárikovho *Slovanského národopisu*. Je to štúdia H. Hynkovej *O významu Šafárikova „Slovanského národopisu“ pro slovanskou etnografii*, L. Řeháčka *Slovanský národopis s hlediska filologického* a J. Hürského *Vznik a poslání Šafárikova Slovanského zeměvědu*. Spoločným znakom všetkých troch štúdií je starostlivý rozbor a význam *Slovanského národopisu* podľa uvedených meradiel s výstižným poukazom na Šafárikov význam aj v prítomnosti. Ak by sme chceli vyčítať niektoré nedostatky *Slovanského národopisu* vydaného Československou akadémiou vied, poukázali by sme predovšetkým na to, že také závažné dielo, ako je Šafárikov *Slovanský národopis*, vôbec nie je zhodnotené z hľadiska štúdia etnogenézy Slovanov. A štúdia, ktorá by vyzdvihla význam Šafárikovho diela pre etnogenézu Slovanov by veľmi dobre zapadla do rámca ostatných troch, inakšie skutočne hodnotných štúdií.

J. Kudláček

ZDENEK BRADÁČ, BOJ ZA BOLŠEVISACI KSC, SNPL, Praha 1955, strán 374.

V máji tohto roku vyšla práca Zd. Bradáča z dejín KSC *Boj za bolševisaci KSC*. Dielo je príspevkom k vývinu komunistickeho hnutia v CSR od Veľkej októbrovej revolúcie až do konca roku 1923 a podrobne rozoberá hospodársko-politickú situáciu a vývin KSC v rokoch 1924—1925, v rokoch boja za bolševizáciu KSC. Netreba zvlášť zdôrazňovať, že touto prácou sa od spracovania dejín založenia KSC postúpilo viac ako o jednu periódu kupredu, pretože nedostatok monografických prác z tohto obdobia je až príliš viditeľný. Tento nedostatok zapríčinili okrem iného aj určité rozpaky historikov, ako sa postaviať k tomuto prvému obdobiu činnosti KSC, keď strana nebola ešte stranou bolševickou a keď trpela značne prežitkami sociáldemokratizmu. Prítom spracovanie rokov 1921—1923 a roku 1924 je pre historika o to náročnejšie, že z tohto obdobia nie sú vydané prejavy a články vtedajších vedúcich pracovníkov v komunisticom hnutí, ako je to už pre nasledujúce obdobie, roky, kde články a prejavy Klementa Gottwalda, revolucionára v tom čase už teoreticky vyspelého a skúseného, sú spoľahlivou smernicou pri hodnotení závažných udalostí v dejinách strany a majú charakter priamo dokumentárny.

Preto dejiny obdobia rokov 1921—1923 sa doteraz často vykládali v najlepšom prípade na základe štúdia niektorých častí z protokolu I. sjazdu KSC. Bádateľom holi však k dispozícii zobrazené spisy V. I. Lenina, Marxa, Engelsa a Stalina a nebolo tak ťažko objaviť, že v rezolúciách a uzneseniach I. sjazdu je rad chýb, že tu chýba rozbor dôležitej otázky spojenecov, rozbor národnostnej a roľníckej otázky a citát zo sjazdového referátu o uskutočnení robotnícko-roľníckej vlády „...v rámci a po výťce prostredkami buržoazni demokrace...“ bol v stave nasadiť výkladu o nesprávnom poňatí taktiky jednotného frontu vtedajším vedením KSC náležitú korunu. Snaha vyvážiť nedostatky vtedajšej činnosti strany kladnými črtami vyznievala preto často naprázdno, pretože si vyžadovala podrobnú znalosť vtedajšieho každodenného života strany, znalosť príčin vzniku, priebehu a výsledku jednotlivých triednych zápasov a poznanie skutočnej úlohy strany v týchto zápasoch. A tu je výskum stále ešte len v začiatkoch.

Naliehavá potreba objasniť základné tendencie vývoja revolučného robotníckeho hnutia a zhodnotiť skutočnú úlohu a činnosť strany vo všetkých obdobiach, nielen obdobia po roku 1929, keď na čele hnutia stála už úspešne sa bolševizujúca strana, mala za následok hlbšie skúmanie aj obdobia počiatkov KSC. Smer, ktorým sa má tento výskum uberať, dal článok o predmete dejín KSC v Novej Mysli č. 6, ktorý okrem iného poukázal na doterajšie nesprávne hľadiská pri hodnotení prvých rokov činnosti strany, ktoré predstavovali KSC v rokoch okolo 1921—1923 ako konglomerát pravých a ľavých úchyliet. Takýto výklad bol falšovaním histórie, pretože redukoval dejiny strany na rozbor úchyliet a chýb vo veľkých akciách roku 1923 bez znalosti skutočnej úlohy strany priamo v každodenných triednych zápasoch. Z. Bradáč sa síce v svojej práci sústreďuje predovšetkým na boj za bolševizáciu strany v rokoch 1924—1925, no venuje predsa veľa pozornosti vývinu udalostí pred rokom 1924 — (stať o tomto období tvorí 113 strán) — hodnotí ich už z nových hľadísk a podáva tak doteraz najucelenejší, najrozsiahlejší a najserióznejší obraz problematiky tohto obdobia.

Z. Bradáč dokázal, že II. sjazd KSC — I. boľševizujúci sjazd strany — je výsledkom nielen pomoci Komunistickej internacionály, ale aj výsledkom predchádzajúceho procesu vo vnútri našej strany, boja zdravých síl za vyvodenie správnych uzáverov z porážok veľkých triednych zápasov roku 1923. Dokazuje, že práve v tom je historický význam prvého obdobia činnosti strany a na základe konkrétnych faktov poukazuje na doteraz obchádzanú skutočnosť, že popri svojich nedostatkoch plnila KSC čestne a úspešne celý rad povinností jediného obhájcu a bojovníka za práva robotnickej triedy. Vyzdvihuje snahy KSC na podchytenie máš v duchu inštrukcií III. kongresu KI, poukazuje na úsilie strany za revolučnú orientáciu masových organizácií a za ich jednotu, za jednotu odborového hnutia, na boj KSC na obranu sovietskeho Ruska a proti vojne, za uznanie SSSR a podáva dôkazy aj o úspešnom úsilí KSC viesť pracujúcich do aktívneho odporu proti útokom buržoázie za politické práva a životnú úroveň ľudu v časoch povojnovej hospodárskej krízy. Ďalšia zásluha práce Z. Bradáča je jednak v priblížení dokumentov a materiálov z jednotlivých sjazdov strany, z I., II. a III. sjazdu, z mimoriadneho sjazdu KSC I. IV. 1923 a z celoštátnej konferencie strany roku 1923 na Kladne a roku 1924 v Brne a potom v priblížení dosiaľ neznámych a neprístupných materiálov Komunistickej internacionály, jej kongresov a zasadaní Exekutívy. Tieto materiály Bradáč suverénne ovláda a správne interpretuje. V teoretickom zvládnutí jednotlivých závažných dokumentov a v ich výklade je najsilnejšia stránka jeho práce.

Prednosťou Bradáčovej práce je ďalej snaha zaradiť vývin udalostí v ČSR v revolučnom robotníckom hnutí a v strane do rámca medzinárodného, najmä do súvislosti s vývinom medzinárodného robotníckeho hnutia. Tým vynikajú jasnejšie zákonitosti niektorých javov vo vývine KSC. Tak napr. ľavá úchylka v strane v rokoch okolo 1921—1922 javí sa okrem iného ako dôsledok nepochopenia zmeny objektívnych podmienok revolučného robotníckeho hnutia v etape odlivu povojnovej revolučnej vlny nielen u nás, ale aj v iných komunistických stranách. Nebezpečenstvo pravých nálad rozrastajúcich sa v KSC roku 1923 v dôsledku neprekonaných vplyvov sociáldemokratizmu a zosilnenie týchto nálad s príchodom dočasnej štabilizácie kapitalizmu javí sa tiež ako určitá zákonitosť v porovnaní s vývinom komunistického hnutia v ostatných kapitalistických štátoch (vo Francúzsku, Nemecku, Taliansku, Anglicku, Poľsku). Na druhej strane vďaka takémuto postupu rysujú sa v KSC tohto obdobia jasnejšie aj niektoré špecifické zjavy, názory a pod.

Práca je rozdelená na tri časti. Prvý diel obsahuje udalosti od Veľkej októbrovej revolúcie do konca roku 1923, druhý sleduje vývoj KSC od roku 1924, od počiatku dočasnej štabilizácie kapitalizmu po II. sjazd a konečne posledný od II. po III. sjazd. K práci sú pripojené aj niektoré významné dokumenty, články vtedajších popredných pracovníkov v KSC. Výberom týchto článkov sledoval autor podať obraz o teoretickej vyspelosti a revolučných skúsenostiach najlepších kádrov strany, usilujúcich sa o jej boľševizáciu. Sú to články Klementa Gottwalda, Jána Švermu, Alexandra Bubenička, Jozefa Hakena.

Ťažisko práce je v rokoch 1924—1925. Bradáč tu správne postihuje príčiny a stupeň zostrenia triedneho boja v zime 1924—1925, ako aj príčiny protistranickeho vystúpenia Bubníkovej skupiny vo februári 1925, pričom nezjednodušuje celú otázku bubniády na otázku agentúry buržoázie, ale sleduje ju v jej koreňoch, kotviacich v pôde dočasnej štabilizácie kapitalizmu a v jej vývine od prvej úchylky od línie strany až k protistranicke- mu vystúpeniu a frakčnej činnosti.

Podrobný rozbor dokumentov II. sjazdu, zasadania V. kongresu KI a vystúpenia Stalina na zasadaní V. pléna Exekutívy KI a rozbor III. sjazdu KSC zaberá podstatnú časť v II. a III. dieli Bradáčovej práce. Podrobný rozbor týchto dokumentov a rezolúcií, v práci takého charakteru sice nevyhnutný, odpúta však čiastočne autora od celej zložitosti stranického života v týchto rokoch, v čom niekedy spočíva nebezpečenstvo zjednodušovania.

Práca Z. Bradáča zostáva však pre svoje presné uzávery a hodnotenia všetkých významných udalostí rokov 1921—1925 základnou pre všetkých, ktorí sa týmto obdobím budú zaoberať.

Metóda, akou pri svojej práci postupoval autor, ako už bolo naznačené, spôsobila niektoré, hoci len čiastkové nedostatky, no nedostatky zasluhujúce si pozornosť. Tieto nedostatky vyplývajú jednak zo zjednodušovania niektorých javov, jednak z neznalosti niektorých faktov.

Jedným, na prvý pohľad viditeľným nedostatkom je neznalosť slovenského materiálu. Slovenské revolučné robotnícke hnutie malo vo viacerých oblastiach zaujímavé zvláštnosti, ktoré sa prejavili značne práve v tých rokoch, ktoré sú predmetom ináč podrobného zájmu Z. Bradáča, v rokoch 1921—1923, roku 1924 v čase vnútrostranickej diskusie a roku 1925 v čase vnútrostranickej krízy. Toto je, pravda, výčitka predovšetkým, ak nie výlučne do vlastných radov slovenských historikov, ktorí sú prví povinní dať verejnosti obraz jed-

notlivých etáp dejín robotníckeho hnutia a komunistickej strany na Slovensku. Zatiaľ sa však na Slovensku len veľmi málo historikov zaoberá týmto obdobím a z nich ešte nikto vážne nepomýšľa na jeho súborné spracovanie. Nezdravým zjavom je aj to, že badať po výlených tendenciách u niektorých historikov, poďecňovania dejín robotníckeho hnutia a komunistickej strany, vyplývajúce z nedostatčného pochopenia faktu, že dejiny robotníckeho hnutia každej krajiny tvoria veľmi významnú a podstatnú súčasť národných dejín. Mnohí historikovia sa síce skláňajú pred pokrokovými tradíciami svojho národa v ďalekej minulosti, no zostávajú chladní voči krásnym tradíciám revolučného robotníckeho hnutia, voči hrdinným a obetavým zápasom pracujúceho ľudu proti kapitalizmu za predmnichovskej ČSR. Neuznávajú tieto tradície, ktoré nám majú byť nemenej drahé a ktoré môžu byť nemenej hlbokým zdrojom vlasteneckej hrdosti.

Ďalej sa možno pozastaviť nad prístupom autora k niektorým udalostiam a dokumentom. Oprávnená snaha ukázať kladné výsledky činnosti KSČ už v prvých rokoch jej jestvovania spôsobila, že Z. Bradáč kriticky hodnotí prejavy sociáldemokratizmu v KSČ nie pri príležitosti hodnotenia tej ktorej akcie, kde sa ony vyskytli, ale spätne až vtedy, keď sa môže spofahlivo oprieť o existenciu ľavice v strane. Tak napr. sa vracia z roku 1924 do roku 1923 a bojovne poukazuje na nedostatky, ktoré sa napr. vyskytli v priebehu generálneho baníckeho štrajku roku 1923. Robí tak až pri rozbere udalostí roku 1924 preto, že v tomto čase už hocakú ostrú kritiku prejavov sociáldemokratizmu vyvažuje a zmierňuje výklad a hodnotenie činnosti a snáh zdravého boľševického jadra v KSČ. V niektorých málo prípadoch by sa vyžadoval kritičejší prístup k materiálom predovšetkým časopiseckým, najmä vtedy, keď z nich autor čerpá závažné údaje z oblasti hospodárskej situácie, čo narušuje vedecký charakter práce.

Nedôslednosťou do určitej miery je aj to, čo sa pomaly stáva u nás zvykom, že pri hodnotení hospodárskeho polozenia pracujúcich podáva sa rad čísiel dokazujúcich nízku úroveň miezd v celej rade kategórii bez toho, že by sa spomenuli aj výšky cien jednotlivých spotrebných článkov. To spôsobuje, pravda, že opis ťažkého polozenia pracujúcich nie je úplne presvedčivý.

V práci Z. Bradáča chýba ďalej zmienka o vývoji robotníckej telovýchovy, dôležitej a početnej masovej robotníckej organizácie.

Pripomienku zasluhuje aj výber dokumentov k práci Z. Bradáča. Uverejnenie článku Klementa Gottwalda z roku 1924 *Národnostná otázka a komunistická strana* a jeho výklad nie je celkom správny. Klement Gottwald síce patrila v tom čase k revolucionárom, ktorí mali všetky predpoklady pre správne pochopenie národnostnej otázky a pre vystihnutie správnych hesiel a zásad v oblasti národnostnej politiky komunistickej strany, článok má celý rad správnych a pozoruhodných uzáverov, no samo ústredné heslo, ktorým završuje Klement Gottwald svoju úvahu, heslo „úplnej samostatnosti Slovenska“ je nejasné a nepresné. Inak je to, ak hodnotíme tento článok v súvisie s hodnotením činnosti a zásluh Klementa Gottwalda. Vtedy zasluhuje pozornosť a obdiv pre svoju snahu dopracovať sa k marxistickému poňatiu národnostnej otázky. Ale iné je pripojiť tento článok do radu nepočetných dokumentov a komentovať ho ako „jasný, bojový program KSČ“. Bolo vôbec treba viacej miesta a starostlivosti venovať činnosti Klementa Gottwalda na Slovensku, a to nielen čo sa týka presnosti časového vymedzenia pôsobenia Klementa Gottwalda na Slovensku, ale aj hodnotenia niektorých jeho vystúpení, ktoré si vyžaduje vždy prihliadnutie k vtedajšej situácii a k ich momentálnemu dosahu.

Určitých drobných nepresností sa dopustil autor aj v uvedenej literatúre, resp. článkoch a ich časových určeníach. K pripomienkam, ktoré však nemajú charakter kritický, ale objasňujúci, pripojuje sa pripomienka k stati na str. 222 o činnosti Verčička v komunistickej strane. Záležitost Verčička je postavená do nesprávneho svetla. Je nesprávne tvrdiť, že „Verčičkovi sa podarilo preniknúť na II. sjazdu do ÚV.“ Verčiček je už od roku 1921 členom ÚV KSČ a roku 1925 bol vylúčený len dočasne zhodou okolností zásluhou pravice a nie ľavice. Verčičekovo vylúčenie nebolo vtedy výsledkom kritického hodnotenia jeho chýb, pre ktoré bol neskoršie predseda vylúčený. V tomto čase spadá Verčičekovo vylúčenie do oblasti boja pravice proti ľavici počas buhnikády, keď sa pravica snažila odvieť od seba pozornosť a tendenčne pre seba využiť chyby niektorých príslušníkov ľavice, konkrétne chýb Verčička a Seidlera, ktorí sa k ľavici hlásili. Zostane, pravda, na tomto mieste pritažujúcou okolnosťou pre Verčička, že tým, že z jeho minulosti pravica skutočne mohla vytiahnuť dovtedy neznáme skutočnosti o jeho konaní odporujúcom komunistickým zásadám, v čase urputného boja ľavice proti pravici ľavicu takto poškodil a stal sa vhodným predmetom pre odvedenie pozornosti od hlavných problémov, ktoré vtedy pred stranou stáli. Treba vidieť aj takéto záležitosti v ich plnej zložitosti.

Uzavrieť možno tým, že víťame túto prácu Z. Bradáča, ktorá významne posunuje výskum

dejín KSČ až do roku 1925 a ktorá aj so svojimi nedostatkami, vonkoncom nie podstatnými, radí sa k najvýznamnejším prácam z histórie robotníckeho hnutia u nás.

Zd. Holotiková

EDUARD KUČERA, K NĚKTERÝM OTÁZKÁM AUTONOMIE A POSTAVENÍ SLOVENSKA V RÁMCI ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY. Praha 1954, Acta Universitatis Carolinae 1954, 6: Iuridica, strán 40.

Otázka štátoprávneho postavenia Slovenska v ľudovodemokratickom Československu nebola doteraz uspokojivo riešená v náuke štátneho práva. Recenzovaná štúdia nastoľuje tento právny problém novým, priekopníckym spôsobom.

K vlastnej téme pristupuje autor po stručnom osvetlení vývoja štátoprávneho postavenia Slovenska po roku 1945. Správne konštatuje, že Československá republika je jednotným štátom. Nie je federáciou (sväzovým štátom), aj keď vykazuje určité prvky federácie (viac zákonodarných sborov a vládnych orgánov, iné delenie štátu než len administratívne, str. 6). Druhá časť štúdie podáva názory klasikov marxizmu-leninizmu na formu štátneho ústrojenstva. Marxisticko-leninské učenie nedovoľuje tvrdiť, že by najlepším alebo dokonca jediným prostriedkom riešenia národnostnej otázky bola v socialistickej štáte federácia. Národnostnú otázku možno úspešne vyriešiť aj v jednotnom štáte, a to prostredníctvom oblastnej autonómie (str. 14).

Štátoprávne postavenie Slovenska do roku 1939 sa rozoberá v tretej kapitole. Opis je krátky, miestami až kusý. Kapitola končí poukazom na pomery za okupácie, na Slovenské národné povstanie a na Gottwaldovu „Magnu Chartu“, ktorá vyslovila politický predpoklad, že oslobodená republika musí byť štátom dvoch rovnoprávných národov, Čechov a Slovákov.

Štvrtú kapitolu venoval autor osvetleniu pojmu autonómie v socialistickej štáte. Za charakteristické pre autonómiu pritom považuje určitú *územnú* samosprávu, ktorej vymedzenie je však výlučne v rukách ústrednej moci a výkon hlavných funkcií štátu zostáva výhradne v rukách ústredných orgánov (str. 19). Oblastná autonómia sama osebe nič neznamená a je len formou riešenia národnostnej otázky. Predpokladá územné ohraničenie a zavrhuje sa tzv. kultúrna národnostná autonómia (hlásaná austromarxistami a zástancami Kautského), ktorá za kapitalizmom zosilňovala vykorisťovanie pracujúceho ľudu buržoáziou vlastného národa. Štruktúra socialistickej oblastnej autonómie má svoje osobitné charakteristiky a možno rozlišovať politickú (štátnu) autonómiu a administratívnu autonómiu. Politická autonómia je obsahovo širšia. Jej podstatným rysom sa ukazuje najmä samostatný zákonodarný sbor, vlastná ústava, vlastné najvyššie výkonné a správne orgány. Konečne orgány miestnej moci a správy sú riadené orgánmi politickej autonómie. Aj územie politickej autonómie sa určuje so súhlasom najvyššieho orgánu politickej autonómie (str. 27—28).

Záverom charakterizuje autor dnešné štátoprávne postavenie Slovenska v ľudovodemokratickom Československu ako miešaný typ politicko-administratívnej autonómie. Postavenie Slovenska a slovenských národných orgánov (SNR, Sbor povereníkov) nedovoľuje autorovi zaujať stanovisko popri rýdzej politickej oblastnej autonómii, aj keď politické funkcie národných orgánov na Slovensku prevažujú nad ich úlohami administratívnymi (str. 37—38).

Práca E. Kučeru splnila svoj účel tým, že ukázala argumenty k riešeniu tejto závažnej problematiky nášho štátneho práva, aj keď v mnohých cestuáciách a zovšeobecneniach zostala ešte dlhá dôkladnému doriešeniu nadhodenej otázky. Našou úlohou bolo len upozorniť na tento cenný prínos a v sporných miestach odkazujeme na zovrubnú recenziu dr. Jiřího Gropiša v časopise ČSAV Právnik, č. 8/1955, str. 493—499.

L. Bianchi

EUDOVÍT KOVÁČIK, SLOVENSKO V SIETI NEMECKÉHO FINANČNÉHO KAPITÁLU. Vydalo Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, Bratislava 1955. Strán 164.

Autor knihy *Boj o banky*, prvej väčšej publikácie o slovenskom finančnom kapitáli, chce recenzovanou prácou, ako sám hovorí v úvode, „dať politickým pracovníkom a pracovníkom v oblasti politickej ekonomie do rúk materiál, ktorý by na číselných údajoch, dokumentoch a javoch z obdobia tzv. slovenského štátu ukázal nielen na následky živelného pôsobenia objektívnych ekonomických zákonov súčasného kapitalizmu, ale aj na zradcovstvo predstaviteľov buržoázie a falošnosť ich hesiel, ktoré boli vždy v rozpore s ich skutkami.“

Takto vytýčený cieľ práca, pokiaľ to autorovi obmedzený rozsah dovolil, splňuje. Ba viac, jasný, prehľadný spôsob spracovania robí ju vítanou i oveľa širšiemu okruhu čitateľov, ako si ho vymedzil autor. Hlavne v oblasti financií, kde píše o metódach vykorisťovania Slovenska nemeckým finančným kapitálom pomocou menových, účtovacích a úverových machinácií, kniha nielen prináša mnoho nového materiálu, ale ho i pre neodborníka jasne komentuje.

Najväčší prínos knihy je podľa nášho názoru v tom, že ukazuje rub vojnovkej konjunktúry slovenského kapitalistického hospodárstva z takého zorného uhla a v takej oblasti, ktorá doterajším autorom prác o slovenskom fašizme pre odbornú neprípravenosť bola neprístupná, prípadne bola zužovaná na nie celkom pochopenú clearingovú špičku. Tieto partie knihy výstižne charakterizuje názov jednej z kapitol Korunové zrkadlo zločinov.

Knihy, aj keď často stručne a len v náznaku, ukazujú všetky podstatné cesty a metódy, ktorými nemecké koncerty ovládali slovenské hospodárstvo, či už priamo alebo prostredníctvom štátnokapitalistických inštitúcií.

Keď čítame tieto poučné a zaujímavé kapitoly (IV, V a niektoré iné partie) prichodí nám ľutovať, že autor tak veľa miesta venuje otázkam, ktoré síce s témou súvisia, ale buď sú spracované inde, v prístupných publikáciách podrobnejšie, alebo sú, pravdepodobne z nedostatku miesta, spracované tak, že nič nového neprinášajú. To by nebolo nedostatkom, ak by slúžili na ujasnenie vlastnej témy. Mnohokrát to však nie je tak. Zo 153 strán textu 37 tvorí úvodná časť. Nie je však v nej konkrétne ukázaná ani príprava nemeckého finančného kapitálu na ovládnutie slovenského hospodárstva, ani zrada slovenskej buržoázie (nielen ľudských politických špičiek), ktorá celou svojou politickou a hospodárskou činnosťou prispela k vytvoreniu takej situácie, že nemecký finančný kapitál mal otvorenú cestu na Slovensko. Pravda, o tom všetkom sa hovorí, ale v podstate len pomocou poukazovania na rôzne paralely, napr. zrady českého finančného kapitálu, expanzívne plány nemeckého imperializmu do iných krajín, vojenské plány nemeckého imperializmu. Čitateľovi chýba tu práve niečo špecifické, čo by odlišilo tento úvod od štandardných úvodov k článkom zo slovenských dejín v období fašistického panstva.

Niektoré pasáže prvých kapitol, napr. podrobné opisovanie podvodných machinácií Škodovky, Živnobanky pri dodávkach výzbroje za predmníchovskej republiky, pri všetkej zaujímavosti odvádzajú čitateľa od základnej problematiky, ktorá spočíva v činnosti slovenskej buržoázie i nemeckého imperializmu a českého finančného kapitálu sa dotýka iba potiaľ, pokiaľ jeho politika a pozície boli využité nemeckým imperializmom pre prenikanie na Slovensko. Odbočovanie od témy tu priviedlo autora k nepresnému, sploštenému opísaniu situácie. Čitateľ môže nadobudnúť dojem, akoby český finančný kapitál sa priamo usiloval o svoje podriadenie nemeckým koncernom a nacistickému štátu.

Podobne i v kapitole o slovenskom poľnohospodárstve dal sa autor odvieť zaujímavým materiálom od vlastnej témy a tak nakoniec o slovenskom poľnohospodárstve a nemeckom finančnom kapitáli sa dozvieme veľmi málo.

Na str. 51 autor uvádza zaujímavú domnienku, že devalvácie Kč v rokoch 1934 a 1936 boli uskutočnené pod vplyvom nacistických činiteľov. Myslíme, že nie je správne uvádzať takéto domnienky v prácach, z ktorých iste bude mnoho propagandistov čerpať materiál, aspoň uvádzať ich bez dôkazov. Zvlášť keď ide o takú významnú vec. Autorov poukaz na to, že podobné metódy používali nacisti i neskôr, nie je sám osebe dostatočným dôkazom.

Nakoniec niekoľko drobnějších faktických chýb. Na str. 25 sa Handlovské uhoľné bane uvádzajú ako koncernový podnik Českej banky Únion. V skutočnosti od roku 1936 patrili Spolku pre chemickú a hutnú výrobu. Apollo, rafinéria minerálnych olejov v Bratislave (str. 25) nepatrila do záujmovej sféry Českej eskomptnej banky a úverného ústavu, ale francúzskej spoločnosti Société française des Pétroles de Tchécoslovaquie, prostredníctvom pražskej obchodnej spoločnosti Apollo. To ostatne naznačuje i autor na str. 98, kde Apolku menuje medzi podnikmi, ktoré prešli z rúk medzinárodného kapitálu do rúk nemeckých finančných a priemyselných koncernov. O niektorých ďalších, do tejto kategórie autorom zaradených podnikov, nie je však známe, že by bol v nich anglický, švajčiarsky, prípadne iný kapitál vytlačený nemeckým (napríklad bratislavská Cvernovka). Boli iba podriadené kontrole pomocou vojnových hospodárskych opatrení.

Baťov koncern nemal, ako uvádza autor na str. 98, monopól na výrobu umelých vlákien, pretože cez vojnu začal pracovať i bratislavský podnik IG Farbenindustrie (resp. Dynamit Nobel) a Spolok pre chemickú a hutnú výrobu (Vistra).

Na záver možno iba znova zdôrazniť, že autor napriek naznačeným výhradám a nedostatkom dal do rúk širokého kruhu čitateľov cennú knihu.

E. Lipták

Práca J. Beránka je ďalším príspevkom k historickému spracovaniu nástupu imperializmu v Rakúsko-Uhorsku v rokoch 1900—1914. Autor sa zaoberá predovšetkým otázkou rakúskeho militarizmu ako nástroja imperializmu, „vnútornou“ úlohou rakúskej armády a odbojom ľudu v Čechách proti militarizmu a vojne.

Prvú kapitolu venoval J. Beránek vykresleniu situácie v Čechách pred prvou svetovou vojnou. Usiloval sa ukázať, že zosilnené prípravy Rakúsko-Uhorska na rozpútanie lúpežnej vojny sa diali za plnej podpory českej buržoázie, ktorá už vtedy bola priemyslovo pevne zrástena v monopoloch a karteloch s rakúskym priemyslom. Stúpajúce zbrojenie a prípravy vojny stupňovali zbadačovanie pracujúcich a viedli k zostrovaniu triednych bojov. Ak boj robotníckej triedy viedla napriek oportunistickým nedostatkom sociálna demokracia do revolučného obdobia 1905—1907, po roku 1907, keď vedenie sociálnej demokracie prepadlo úplnému zbahneniu, stal sa boj proletariátu za prácu, chlieb, za mier a proti vojne živelným bojom.

V druhej kapitole, nazvanej Militarizmus — nástroj rakúskeho imperializmu, venoval autor pozornosť jednej časti tejto otázky: organizačnej štruktúre armády, jej triednemu zloženiu, charakteristike dôstojníckeho sboru a postaveniu prostých vojakov. Najzaujímavejšie časti tejto kapitoly tvoria dokumenty o postavení prostého vojaka v rakúskej armáde. Neúmerne veľa miesta sa venovalo morálnemu rozkladu dôstojníckeho sboru.

Vážnym nedostatkom nielen tejto kapitoly, ale celej práce je, že autor neurobil dôkladný rozbor triedneho charakteru rakúskej armády.

Tretia kapitola sa zaoberá „vnútornou“ úlohou rakúskej armády v Čechách. Správne ukazuje na úlohu armády a polície ako hlavného mocenského nástroja štátu nielen v období vojny, ale aj v období „pokojného“ vývoja kapitalizmu, keď ju vládnúca trieda používa na potlačovanie revolučného hnutia. Autor priniesol celý rad cenných dokumentov a údajov najmä o použití vojenskej asistencie v Čechách v revolučnom roku 1905 a v neskorších rokoch pri prípravách anexie Bosny a Hercegoviny a prepadnutí Srbska.

Pomerne veľkú pozornosť venoval v tretej kapitole J. Beránek otázkam boja nášho ľudu proti militarizmu a vojne. Správne ukazuje na význam antimilitaristického hnutia v dobe imperializmu ako na jednu z rozhodujúcich otázok robotníckeho hnutia. Autor sa zaoberá zradnou úlohou vedenia sociálnej demokracie a správne sa usiluje odlišiť poctivých súdruhov, ako bol B. Šmeral, od zradcov robotníckej triedy. Poukazuje aj na snahy sociálnodemokratickej mládeže o boj proti militarizmu a vojne. Veľkú pozornosť venoval J. Beránek antimilitaristickému hnutiu mladých národných socialistov a anarchistov. Dopustil sa však chyby v tom, že o voľačo precenil význam boja mladých národných socialistov a prisudzuje im väčší význam, než v skutočnosti mali. Chybou je aj to, že pri hodnotení antimilitaristickej činnosti anarchistov sa autor nezoznámil so základnými faktami o anarchisticom hnutí a tak sa stalo, že malú skupinu anarchistickej mládeže v Prahe, vedenú Vl. Borkom zamenil za celé anarchistické hnutie. Ani tvrdenie, že anarchisti nadväzovali v antimilitaristickom boji na mládež sociálnodemokratickú a že boli jej pokračovateľmi, nezodpovedá skutočnosti.

Práca J. Beránka prináša celý rad dosiaľ neuverejnených dokumentov, najmä z fondu Vojenského ústredného archívu a archívu Vojenského historického ústavu a v tom je jej blavný prínos. Autor obohatil knihu tým, že v prílohách odtlačil mapky o rozmiestení asistenčných oddielov v Čechách v rokoch 1905, 1906, 1908 a 1913 a uverejnil znenie niektorých dôležitejších dokumentov. Škoda, že veľmi cenný materiál, ktorý sa taktodostáva čitateľovi do rúk, autor dostatočne nezahodnotil a že sa autor na celom rade miest uspokojil iba povrchnými uzávermi.

S. Klusáčeková

V. J. AVDIJEV, DĚJINY STAROVĚKÉHO VÝCHODU. Vydalo Státní nakladatelství politické literatury, Praha 1955. Strán 706.

Po českom vydaní Sergejevových *Dějín starověkého Řecka* (Praha 1951) a Maškinových *Dějín starověkého Říma* (Praha 1952) dostávají sa do rúk československých študentov histórie aj dlho očakávané Avdijevove *Dějiny starověkého Východu* (pôvodné znenie *Istoria drevnego Vostoku*) ako posledný samostatný zväzok, ktorým sa kompletizujú učebnice starovekých dejín do troch ucelených a pritom organicky na seba nadväzujúcich dielov.

Z originálu prvého vydania učebnice z roku 1948 zostali v druhom ruskom vydaní ne-

zmenené iba tie odseky, ktoré sa zaoberajú vznikom a vývinom najstaršej otrokárskej spoločnosti a despotickej štátov starovýchodných a boli vypracované Avdijevom už v rokoch 1933—1934. Proti prvému vydaniu je však druhý vydanie z roku 1953 podstatne prepracované a značne rozšírené v ostaných odsekoch učebnice na základe nových archeologických vykopávok, ktoré priniesli pre poznanie starovýchodných dejín veľa dokumentárneho materiálu, ako aj pamiatok literárnych a kultúrnych. V druhom vydaní pribudli aj nové významné kapitoly o dejinách starej Indie a Číny, o dejinách Urartu (na území dnešnej Arménie) a Strednej Ázie, doteraz z hľadiska historického málo prebádanej. Svoje výklady o dejinách tejto oblasti založil J. V. Avdijev najmä na výsledkoch dlhoročných archeologických výskumov profesora S. P. Tolstova v Chórezme.

Ako marxistický historik starovekých dejín vychádza Avdijev na základe štúdia dokumentárneho materiálu a pamiatok hmotnej kultúry predovšetkým z otázky, ako sa rozkladalo rodové zriadenie, ako na jeho troskách vznikol a prvý raz sa sformoval najstarší otrokársky štát s jeho typickou formou, tzv. východná despocia, charakterizovaná koncentráciou všetkej najvyššej moci v rukách kráľa a predstavou, že všetka pôda je vlastníctvom štátu; ako vznikali najstaršie formy otroctva, ako vytrvale a prečo tak hlbúctve sa v starom Východe udržiavali prežitky rodového zriadenia a v prežitkoch aj občina — najprv rodová, potom susedská. Avdijev tu obzvlášť vyzdvihol, že na rozdiel od pomerov v prvotnopospolnej spoločnosti delí sa spoločnosť v starom Východe prvý raz na triedu otrokárov a otrokov a vzniká spomenutý svojský štát despotickej, ktorého ekonomický poriadok má v jeho včasne otrokárskej spoločnosti osobitnú nadstavbu, prejavujúcu sa v politickej, právnej, náboženskej a umeleckej ideológii spoločnosti a v príslušných inštitúciách.

Spomedzi iných významných pripomienok považuje autor za potrebné poukázať aj na jeden z hlavných rozdielov medzi otrokárskou spoločnosťou starovýchodnou a antickou, ktorý právom vidí v tom, že v starom Východe, kde bolo otrokov pomerne málo a otroctvo nepreniklo do celej oblasti výroby, zostalo otroctvo iba na prvom stupni svojho vývinu (otroctvo primitívne, do značnej miery domáce), kým naopak, antické otrokárstvo grécko-rímske dosiahlo najvyšší stupeň vývinu, čo vyplývalo z rozdielov medzi ekonomikou starovýchodných národov a národov antického sveta.

V súhlase so stanoviskom J. V. Stalina, vysloveným v jeho práci *Marxizmus a otázky jazykovedy*, dochádza aj Avdijev k názoru, že vývin starovýchodných spoločností prebiehal veľmi pozvoľna a že práve tak spomaleným postupom sa po tisícročia vyvíjali starovýchodné jazyky, ktoré (napr. v Egypte a vo Foinikii) prejavovali veľkú stabilitu a odolnosť proti násilnej asimilácii a že preto starovýchodné jazyky treba študovať v najužšej spojitosti s dejinami starovýchodných národov a naopak.

Odhaľujúc krok za krokom zákonitosti starovýchodných spoločností, rozvíja autor s úctyhodným zvládnutím a majstrovským utriedením bohatého historického materiálu v dvadsiatich kapitolách svoje metodicky bystro osnované úvahy o dejinách jednotlivých starovýchodných národov a štátov, pričom pozorne sleduje všetky hospodárske, politické, spoločenské, náboženské a kultúrne momenty a vzťahy, ktoré sa zúčastnili na vytváraní dejín týchto národov a štátov.

V teritoriálnom, ale aj v chronologickom zameraní vychádza z najvýznamnejších kultúrnych oblastí, ktoré v dávnej minulosti boli základným a podnetným hľadlom celých starovýchodných dejín, z oblastí Mezopotámie a z oblastí v poriečí rieky Nilu. K týmto základným kapitolám (I.—X.) organicky pričleňuje styčné dejiny tých národov a štátov, ktoré sa na úsvite dejín objavujú na blízkom Oriente, Chetitov, Sýrie, Foinikie a Palestíny. Počnúc kapitolou XIV sleduje vývin starovekej Asýrie, Urartu a novobabylónskeho kráľovstva (kap. XIV—XVI), v kapitole XVII sa vracia k dejinám neskorého Egypta a v kapitole XVIII sa obracia k dejinám starovekej Strednej Ázie a Iránu. Posledné dve kapitoly (XIX a XX) venuje aktuálnym úvahám o dejinách starovekej Indie a Číny.

Celú rozsiahlu a mnohotvárnu materiálu a jej problematiku o starovýchodných spoločnostiach a štátnych útvaroch spracúva Avdijev s imponujúcou erudíciou do hĺbky a šírky v náplni, aká nebola doteraz dosiahnutá v žiadnej vysokoškolskej učebnici. Svojou vysokou úrovňou je Avdijevova učebnica prvým dielom tohto druhu a predstihuje v mnohom ohľade inak znamenité učebnice Sergejevovu a Maškinovu.

Pokiaľ ide o obsah a ideologickú náplň učebnice, zaoberá sa autor v priliehavom utriedení v jednotlivých kapitolách prameňmi a ich kritikou, dejinami archeologických objavov, pamiatkami hmotnej kultúry, históriou rozlúštenia starovýchodných písem a nápisnými pamiatkami. Zaslúženú pozornosť venuje aj historiografii, periodizácii a chronológii a starostlivo si všima aj prírodné podmienky. Ťažisko jeho učebnice je, pravda, v podrobných a pramenne podložených výkladoch o vzniku najstarších otrokárskych spoločností, o vzniku a vývine starovýchodného otroctva, o ekonomike, spoločenskom zriadení a rozvrstvení oby-

vateľstva, o sociálnych vzťahoch a povstaniach chudoby a otrokov, o pozemkovom vlastníctve, o domácom a zahraničnom obchode, o štátnej moci a organizácii štátnej správy, o práve a súdnom pokračovaní v starovekých štátoch, o náboženstve, štátnom kultúre a o zbožštení kráľa, o literárnych pamiatkach, o výtvarnom umení a o vzniku vedeckých poznatkov, o zahraničnej politike a diplomatických stykoch ap.

Kniha je nabitá faktami a problémami a je nepochybne veľkým prínosom po všetkých stránkach, jednak celkovou koncepciou založenou na prameňoch a marxisticko-leninskej metodológii, jednak svojim rozčlenením, bohatstvom nazhromaždeného materiálu a štylisticky výraznými formuláciami. Už to, že učebnica J. V. Avdijeva bola po zásluže ocenená takým vysokým uznaním, akým je Stalinova cena I. stupňa (1951), je aj najlepšími ocenením a súčasne nábádavým odporúčaním nielen pre našich vysokoškolských študentov a učiteľov, ktorí študujú staroveké dejiny z hľadiska marxisticko-leninskej metodológii, ale aj pre politických, osvetových a vedeckých pracovníkov, ako aj pre záujemcov zo širokých vrstiev našej verejnosti. Tým všetkým bude kniha J. V. Avdijeva bohatým a podnetným zdrojom poučenia o dejinách, ekonomike a spoločenskom zriadení najstarších národov a štátnych útvarov, ako aj o zákonitosti spoločenského vývinu v rozľahlej oblasti starovekého Orientu.

Vysoké vedecké a pedagogické úrovni Avdijevej učebnice zodpovedá aj český preklad a celá úprava knihy. Dielo vyšlo pod odbornou redakciou Fr. Kalouska, ktorý ho spolu s K. Cignom preložil z ruského originálu. Publikácia je opatrená registrom, synchronickými tabuľkami, bibliografiou, 11 mapkami a 212 ilustráciami, ktorých výber pre české vydanie urobili J. Sýkora a V. Souček. Transkripciu orientálnych mien a názvov urobil kolektív orientalistov pod vedením Vladimíra Součka.

V. Ondrouch

A. KOCMAN, M. MUSILOVÁ, V. PLETKA, J. RADIMSKÝ, M. ŠVÁBENSKÝ, M. TRAN-
TÍREK, L. URBÁNKOVÁ A M. WURMOVÁ, PRŮVODCE PO STÁTNÍM ARCHIVU
V BRNĚ. Vyšlo v Brne 1954, strán 592 + 24 obrázkových príloh.

Zásluhou mladých vedeckých pracovníkov brnenského Štátneho archívu vyšiel nedávno *Průvodce po Státním archivu v Brně*, významná pomôcka pre všetkých, ktorí sa zaoberajú štúdiom našej národnej minulosti. Sprievodca nás dôkladne zoznauje s celým kultúrnym bohatstvom brnenského archívu, ktorý je podľa množstva uloženého materiálu druhým najväčším archívom v našej republike. K 1. januáru 1954 bolo v ňom sústredených celkom 361 samostatných fondov a zbierok, obsahujúcich 9002 pergamenových listín, 30 832 rukopisov, 21 020 máp a plánov a 153 178 zväzkov archíválií a pomocných kníh. Všetok tento materiál je rozdelený do siedmich oddelení označených písmenami A až G a jednotlivé fondy každého oddelenia sú očíslované arabskými číslami.

V prvom oddelení A sú zaradené fondy stavovské a samosprávne, ktoré obsahujú dokumenty z rokov 1310 — 1928 a majú mimoriadnu dôležitosť pre štúdium feudalizmu. V skupine B sú fondy vzniknuté z činnosti moravských štátnych politických úradov, obsahujúce nepreberné množstvo materiálu k politickému, hospodárskemu a kultúrnemu vývoju rokov 1324—1951. V oddelení C sú uložené materiály justičných úradov na Morave z obdobia 1470—1945 (stavovských a štátnych). Je v nich mnoho dát a dokladov najmä o živote pracujúcich mas v minulosti, a preto sú tieto fondy veľmi cenné pre dejiny triednych bojov za feudalizmus a za kapitalizmus. Písomnosti finančných úradov z rokov 1575 — 1952 sú zaradené do skupiny D, kam sú tiež priradené všetky moravské katastre a bohatá zbierka máp a plánov. V oddelení E sú uložené archívy 75 moravských kláštorov a staršie matriky z brnenského kraja. Obsahujú pramene z rokov 1045 — 1950 dôležité nielen pre cirkevné dejiny, ale často aj pre vývoj politických a hospodárskych pomerov na Morave a v okolitých krajinách. Oddelenie F tvoria patrimonialne fondy, obsahujúce archíválie niektorých moravských veľkostatkov z rokov 1197 — 1940. V poslednom, siedmom oddelení G sú uložené celky veľmi rozličného charakteru, ako zbierky listín, rukopisov, diplomov, letákov, patentov, fotografií, odliatkov pečatí, ďalej písomné pozostalosti moravských politických a kultúrnych osobností, mestské depozity, šľachtické rodinné archívy, materiály radu spolkov a korporácií, archívy priemyslových podnikov a i. Obsahujú materiál z rokov 1222 — 1953 rozličnej hodnoty; popri menej dôležitých písomnostiach sú tu dokumenty, ktoré patria priamo k pokladom brnenského archívu.

Každý z 361 celkov je v *Sprievodcovi* celkove opísaný, pričom pre autorov nebol vodidlom iba rozsah jednotlivých fondov, ale aj obsah v nich uložených dokumentov. Najprv podávajú stručný náčrt vývoja dejín inštitúcie či organizácie, z ktorej činnosti archíválie vznikli

a opis najdôležitejších signatúr. Potom sú vypísané pomôcky sprístupňujúce jednotlivé celky vedeckému štúdiu (inventáre, registre, katológy ap.) a v závere uvádzajú, k štúdiu akej problematiky môže predovšetkým slúžiť materiál príslušného fondu.

Okrem toho obsahuje *Sprievodca* takmer stostránkovú štúdiu o dejinách brnenského archívu od jeho založenia roku 1839 až do súčasnej doby a aj informatívnu stať o vývoji správnej organizácie na Morave v rokoch 1636—1945. K textu sú vypracované obsiahle registre: menný (osoby a miesta) a vecný, v ktorom sa autori pokúsili o spojenie systematického registra s vecným ukazovateľom. Oba registre nám dobre poslúžia napríklad aj pri vyhľadávaní prameňov k dejinám iných krajín. Takýchto materiálov je v Štátnom archíve v Brne uložených tiež veľké množstvo a poukážeme tu na niektoré, ktoré môžu byť významné pre štúdium slovenských dejín.

Celý rad dokumentov sa vzťahuje na pomery na moravsko-slovenskom pohraničí. Napríklad o hraničných sporoch medzi Moravou a Uhorskom je materiál vo fonde D 22, o sporoch Serényňovcov s Trenčinom (G 77), o hraničných sporoch na okolí Skalice (G 7), korešpondencia mesta Skalice z čias povstania 1620 (G 2) a i. Zaujímavý materiál k valašskej otázke (o ujmských, kopaničiach, pasekách, ovčej dani ap.) je vo fonde F 13, o bojoch Valachov z roku 1545 (G 7), o valašských nekatolíkoch (G 6), o portášoch (A 4, A 8, B 1, B 14 a B 24). Aj k tureckej otázke je v brnenskom archíve veľa prameňov vo fonde E 6, o tureckých vojnách 1680 (B 1), o vpádoch Turkov na Uhorskobrodsko (E 16), rokovania o vojenských akciách proti Turkom (F 11), o financovaní obranných vojen (A 4), účty tureckých vojenských komisárov 1542 (G 7), tureckí poddaní (C 9) a Turecký kódex (G 12).

Cenné materiály k dejinám Slovenska budú v Beckovej zbierke listín (G 8), z ktorej boli predané roku 1933 do Žiliny tzv. *Knihá žilinská*, ďalej v archíviáliach najvyššieho súdu (C 54), kde sa hovorilo aj o rade odvolaní a zmätočných sťažnosti z obvodov vrchných súdov v Bratislave a v Košiciach a v niektorých pozostalostiach (G 65). V archíve Koumíčov (F 11) sú písomnosti z rokovaní o kúpu a predaj statkov na Slovensku a sú tu aj opisy ich slovenských statkov Nových Kounie a Šurian (od začiatku 18. stor.). K moravsko-slovenským stykom je rad dokumentov aj v cirkevných fondoch; o styku moravských paulínskych kláštorov s ich strediskom v Mariánke na Slovensku (E 51), o procesiách z Uhorska na Moravu (E 52), o misijnej činnosti redemptoristov na Slovensku (E 60), o kláštoroch v Lelese, v Jasovej a inde (E 55, E 56, E 57, E 59 a G 1). Veľmi cenné sú aj literárne pozostalosti, v ktorých je napríklad korešpondencia moravského F. M. Klácela s Ľudovítom Štúrom, Jozefom Miloslavom Hurbanom a Jánom Janatom (G 48), inde sú listy Svetozára Hurbana-Vajanského a Dušana Makovičského (G 38), listy rusavského farára Daniela Slobodu s Matejom Mikšičkom, moravským radikálom rokov 1848—1849 a účastníkom bojov na Slovensku (G 55), bratislavského profesora Juraja Palkoviča (G 12) a i.

Veľa dokladov k slovenským dejinám bude iste aj v tých prameňoch, ktoré sa týkajú Uhorska ako celku, ako napr. v materiáli uhorských snemov (E 56), v dátumoch o obchode s Uhorskom (B 1), v genealogickom, správnom a hospodárskom materiáli k dejinám Uhorska (G 3), v bohatej uhorskej korešpondencii Koumíčov (F 11), v českom letáku o porážke cisárskych vojsk pri Budine 1541 (G 17) a inde. Nemenej zaujímavé a cenné budú aj dokumenty k revolučnému hnutiu v Uhorsku; listy Bočkajovho hajtmana Boszuyáka z roku 1605 (G 11), zprávy o Bethlenovi v letákoch (G 17), relácie o vpáde uhorských povstalcov (E 6), škody uhorských povstalcov z roku 1680 (F 11), rokovania s povstalcami v Kalocsi 1704 (F 11), majetok uhorských povstalcov na Morave 1706—1712 (B 11), kurucké vpády roku 1707 (B 1), väznenie účastníkov Martinovicovho povstania na brnenskom Špilberku v rokoch 1795—98 (B 1, B 4 a B 13), prokossuthovské prejavy roku 1849 (B 13) ap. V niekoľkých fondoch je materiál o uhorskej sľachte (o rodoch Illésházy, Serényi, Eötvös, Teleki a ďalších — C 8, C 15, G 6, G 77), ich korešpondencia (F 16 a G 78) a doklady o ich a cirkevných statkoch (E 7, E 16, E 24 a G 76). Archív má vo svojich zbierkach aj zmluvu panovníkov Mateja a Vladislava z roku 1478 (A 1) a pokračovanie uhorských dejín kronikára Mikuláša Istvánffyho (E 45).

Aj z tohto veľmi kusého výpočtu vidíme, že bohatý materiál Štátneho archívu v Brne môže slúžiť aj na štúdium mnohých problémov slovenských dejín. Vydaním *Sprievodcu* sprístupnili pracovníci archívu tento materiál celej našej verejnosti, všetkým bádateľom a najmä historikom a vykonali tým kus dobrej a záslužnej práce.

Pod čiarou uvádzame názvy všetkých celkov, ktoré sú citované v texte.*

Václav Peša

* *A. Stavovské a samosprávne fondy.* A 1 Stavovské listiny; A 4 Snemové akty; A 8 Krajská registratúra; *B. Politické fondy.* B 1 Gubernium; B 4 Špilberská väznica; B 11 Acta finita; B 13 Moravské miestodržiteľstvo — prezídium; B 14 Moravské miestodržiteľstvo —

všeobecne oddelenie; B 24 Krajský úrad Píerov; C. *Justičné fondy*. C 8 Moravské krajinské právo; C 9 Moravskoslovenské krajinské právo; C 15 Rozptýlené fideikomisy; C 45 Najvyšší súd; D. *Finančné fondy*. D 22 Zbierka máp a plánov; E. *Cirkevné fondy*. E 6 Benediktíni Rajhrad; E 7 Cisterciáni Velehrad; E 16 Dominikáni Uherský Brod; E 24 Františkáni Uherské Hradište; E 45 Milosrdní bratia Brno; E 51 Paulíni Moravský Krumlov; E 52 Paulíni Vranov pri Brne; E 55 Premeonstráti Kláštérni Hradisko; E 56 Premeonstráti Leles; E 57 Premeonstráti Louka; E 59 Premeonstráti Zábrdovice; E 60 Redemptoristi Červenka u Litovle; F. *Patrimoniálne fondy*. F 11 Slavkov; F 13 Vsetín; F 16 Brtnice; G. *Zbierky, literárny archív, spolky, korporácie a rozličné*. G 1 Bočkova zbierka; G 2 Nová zbierka; G 3 Promberova zbierka; G 6 Listiny vrchného krajinského súdu; G 7 Listiny krajinského súdu; G 8 Beckova zbierka; G 11 Františkovo múzeum — rukopisy; G 12 Zbierka Geroniho; G 17 Letáky; G 38 Rajmund Cejnek; G 48 František Matouš Klácel; G 55 Matej Mikšíček; G 65 Stanislav Souček; G 76 Kálnokyovci; G 77 Serényiovcí; G 78 Žerotínovia.

V. Peša

PETER VAJCIK, ŠKOLSTVO, ŠTUDIJNÉ A ŠKOLSKÉ PORIADKY NA SLOVENSKU V XVI. STOROČÍ. Vydalo Vydavateľstvo SAV, Bratislava 1955, strán 176.

Dejiny školstva na Slovensku sú doteraz málo preskúmanou oblasťou našej národnej kultúry. Tento nedostatok pokúša sa odstrániť aspoň pre určité obdobie monografická práca P. Vajcika, *Školstvo, študijné a školské poriadky na Slovensku v XVI. storočí*. Monografia má za cieľ oboznámiť verejnosť práve s tým obdobím, ktoré bolo javiskom zápasu starej konzervatívnej katolíckej ideológie s ideológiou meštianstva — reformáciou.

Vajcikova monografia oboznamuje v prvej časti s dejinami školstva na Slovensku do konca XVI. storočia. Autor stručne naznačuje vývin školstva do XVI. storočia a ukazuje na šírenie a laicizáciu školstva za reformácie, keď vznikali popri súkromných školách v mestách i súkromné školy v sídlach feudálov na vidieku. V našich pomeroch laicizácia postupovala veľmi pomaly a prejavuje sa to tým, že náboženská výchova so stredovekým zameraním na „zbožnosť a výrečnosť“ naďalej prevládala. Mechanické memorovanie antických autorov, zamerané na rétorickú prax, brutálne telesné tresty i povýšený postoj pedagógov k žiactvu udržali sa i po víťazstve umiernennej luterskej reformácie na Slovensku ako dedičstvo stredoveku. V súvislosti s laicizovaním a zakladaním nových škôl vznikali, zväčša podľa cudzích vzorov, nové študijné a školské poriadky, ktorým autor venuje pozornosť v nasledujúcej časti. Náznornosť vyučovania vhodne dopĺňajú obrázky s tematikou vyučovania v XVI. storočí, pričom snímky dokumentov umožňujú kontrolu nepublikovaného prameňového materiálu.

V druhej časti autor uverejňuje preklady jednotlivých študijných a školských poriadkov, a to známych (zákony — stanovy bardejovskej školy z roku 1540, štud. poriadok kat. školy v Trnave, ako aj pravidiel jej spravovania z rokov 1554/1558, rozvrh prednášok banskobystrickej školy z roku 1580, ďalej rozvrh a školské stanovy modranskej školy z roku 1594 a svedectvo Kežmarčana Š. Lama z roku 1575) i doteraz menej známych (banskobystrický rozvrh prednášok a školský poriadok z rokov 1574/1580 a štud. poriadok levočský z roku 1589). Pred každý preložený text prameňa autor predoslal stručný pohľad na dejiny školy patričného mesta, kde osvetľuje okolnosti vzniku študijných a školských poriadkov.

Heuristický doplnok monografie predstavuje tretia časť, kde autor uverejnil originálne znenie levočského a banskobystrického študijného poriadku i svedectvo Kežmarčana Š. Lama.

Ak chceme hodnotiť monografiu P. Vajcika ako celok, musíme konštatovať, že autor zostal v heuristickej práci na pol ceste. V prvej časti by bolo bývalo osožné doplniť údaje o dejinách školstva rozptýlenými zprávami po rozličných monografických prácach jednotlivých miest i stolíc, pričom by bolo bývalo správne oddeliť dejiny školstva v stredoveku od školstva narastajúceho pod vplyvom reformácie. V tejto časti zvlášť bolo treba podrobiť analýze jednotlivé školské poriadky a vypuklejšie konštatovať domáce prvky i prednosti jednotlivých školských poriadkov a škôl.

Drobné nedostatky prvej časti vidieť napr. z toho, že autor na str. 12—13 podáva zoznam známych údajov k školám a neuvádza v ňom školu v Okoličnom, kde školské tradície boli už staršie (kláštôr františkánov). Zbežný archívny výskum feudálnych paustiev (urbáre) bol by autorovi umožnil rozšíriť zoznam o množstvo vidieckych škôl pri farách. Nezdá sa nám tiež, že by ružomerskú školu založil nejaký Dorschitz (str. 23), keď v Ružomberku ako mestečku jestvovala škola už v prvej polovici XVI. storočia, ak nie skôr.

K druhej časti možno pripomenúť len toľko, že autor mal dôkladnejšie preštudovať vo vzťahu k téme počtové knihy tých miest, ktorých materiál publikuje. Toto štúdium mohlo

viesť autora k tomu, že by sa bol odhodlal na vydanie výlučne pramennej publikácie bez torzovitého obrazu školstva do XVI. storočia. A práve pramenná publikácia bola by vitanejšia i preto, že bolo potrebné bez ohľadu na staršie maďarské edície reedovať i známe študijné poriadky. Autorove preklady i prepisy študijných poriadkov sú cenným materiálom, ale publikovanie textov bez heuristického sprievodu (dochovanie, edície, kritika) v III. časti je neodôvodnené.

Autor sa mal zamyslieť nad vplyvom reformačných škôl na posilnenie slovenskej národnosti v cudzom štátnom zriadení (habsburské Uhorsko). Používanie českých príručiek, ako napr. spracovanie Catonových distich Erazmom z Rotterdamu v češtine, bardejovský katechizmus i biblia, pôsobil na kultivovanosť jazyka vtedajšej mládeže.

II. časť Vajcikovvej štúdie je do určitej miery neprehľadná, čo je vinou technickej redakcie. Poznámky k prehľadom dejín škôl sú až na konci patričného študijného poriadku. Študijný poriadok typom písma nie je odlišený od autorovho textu a na nepozornosť ukazuje i obrázková príloha dokumentu na str. 19, ktrej prepis má byť na str. 89, hoci je až na str. 162—163.

Práca na monografiách je práca ťažká a zodpovedná. Preto autor sa mal z metodologickej stránky viac opierať o pomoc historikov.

Monografia P. Vajcika o školstve, školských a študijných poriadkoch v XVI. storočí napriek uvedeným pripomienkam znamená pozitívny prínos pre kultúrne dejiny nášho ľudu. Monografia v tejto forme prispieje k rozšíreniu vedomostí o dejinách školstva na Slovensku, najmä v radoch pedagógov a pedagogického dorastu, ktorému sa pramene približujú bezprostredne.

P. Ratkoš

ČESKO-POLSKÝ SBORNÍK VEDECKÝCH PRACÍ I. Usporiadal Milan Kudělka, Vydal Slezský studijní ústav v Opavě v Státním pedagogickém nakladatelství, Praha 1955, strán 802.

Pred nedávnom sa na knižnom trhu objavila kniha, ktorá iste vzbudí veľkú pozornosť najmä v kruhoch vedeckých pracovníkov odhuru dejín, prehistórie, literárnej vedy a i. Je to *Československý sborník vědeckých prací I.*, venovaný problematike historického vývoja českých krajín a Poľska, najmä ich vzájomných vzťahov a stykov. Niet azda pochýb o tom, že musíme radostne privítať toto dielo vzájomnej spolupráce českých a poľských historikov, azda ešte pred podrobnejším zoznámením sa s jeho obsahom. Celkom právom sa tento sborník pripisuje československo-poľskému priateľstvu. Veď je to jeden z dielových výsledkov správnej politiky našej a poľskej ľudovodemokratickej vlády na poli kultúrnej spolupráce, vyjadrenej v zmluve o priateľstve a vzájomnej pomoci medzi Československou republikou a Poľskou republikou zo dňa 10. marca 1947.

Aký je obsah tohto zborníka? Budeme sa musieť uspokojiť výpočtom názvov jednotlivých štúdií a celkovým zhodnotením *Česko-poľského zborníka*, lebo podrobnejší referát by si vyžiadal priveľa miesta. Sborník sa uvádza predhovorom Milana Kudělku, ktorý celý zborník usporiadal. Ďalej sú tieto články: L. Jisl (Opava), *K počátkům lužické kultury v Československu*; H. Bulín (Brno), *K dnešnimu stavu bádání o předstátních soudech u Slovanů v zemích českých a polských*; F. M. Bartoš (Praha), *Kosmas a Galus. Čech a Lech*; L. Maleczyński (Wrocław), *Kilka zagadnień z roli mas ludowych Śląska w X—XIII wieku*; J. Pošváv (Brno), *České a polské prvky v počátcích slezského mincovnictví*; E. Maleczyńska (Wrocław), *Niektóre zagadnienia z dziejów mas pracujących Śląska XIV—XVI wieku*; A. Kopalová (Praha), *Spolupráce Čechů a Poláků ve Slezsku za husitských válek*; M. Vach (Praha), *Jagellovská kandidatura v Čechách a její ohlas na Slovensku v letech 1438—1439*; M. Boháček (Praha), *Slezský rukopis Stanislava de Kobilino. Příspěvek k dějinám polské kanoistiki*; J. Macúrek (Brno), *Slezsko a jeho úloha ve vývoji česko-polských vztahů na přelomu 15. a 16. století*; Fr. Čáda (Brno), *Polský rodák a Městské právo v Olomouci a v Opavě*; J. Tichý (Praha), *Jednota bratrská v Polsku v posledním desetiletí před Bílou horou a polská společnost (1609—1619)*; J. Polišenský (Praha), *Slezsko a válka třicetiletá*; J. Gierowski (Wrocław), *Polskie mieszczaństwo na Śląsku na tle stosunków gospodarczych i społecznych XVII i XVIII wieku*; W. Długoborski (Wrocław), *Niektóre zagadnienia z dziejów mas pracujących na Śląsku drugiej połowy XVIII wieku*; O. Králík (Olomouc), *Vliv Kromerův na českou historiografii XVII. a XVIII. století. Příspěvek k dějinám slovanské myšlenky*; M. Tyrowicz (Kraków), *Korespondencja Karola Forstera z Hotelem Lambert w sprawie układów polsko-czeskich w r. 1848*; V. Žáček (Praha), *Revoluční spolupráce česko-polská v šedesátých letech XIX. století*; Z. Hájek (Brno), *Internace Mariana*

Langiewiczze v Josefově; J. Pogonowski (Wrocław), *Oswald Balzer a katedra prav slaviaňskich v Pradze*; K. Piwarski (Kraków), *Walka o społeczne i narodowe wyzwolenie Śląska do roku 1914 (1850—1914)*; J. Chlebowczyk (Cieszyn), *Warunki pracy i bytu proletariatu ostrausko-karwińskiego na przelomie XIX—XX wieku*; M. Otáhal (Praha), *Lednová stávka roku 1920 na Ostravsku. Příspěvek k dějinám proletářského internacionalismu na Ostravsku*; H. Zieliński (Wrocław), *Stanowisko międzynarodowego kapitału finansowego i ośrodków międzynarodowej reakcji oraz burżuazji polskiej wobec Śląska 1. 1917—1945*.

Česko-polský sborník vědeckých prací I. zahrnuje v sebe celkom 26 vedeckých štúdií, ktoré svojou bohatou problematikou obsiahli časové rozpätie od prehistorických čias až do dnešnej doby. Toto veľké časové rozpätie umožnilo, že sborník poukázal na najrozličnejšie pálčivé otázky a problémy českých a poľských dejín vo všetkých spoločenských formáciách. Toto bolo aj jeho hlavnou úlohu. Pestrá mozaika problematiky českého, slovenského a poľského národa, k prehliadke ktorej nás sborník pozýva, bude nepochybne silným podnetom k ďalšiemu bádaniu historikov oboch krajín a k ďalšej vzájomnej spolupráci na všetkých úsekoch historickej vedy. Budúci organizátori tejto spolupráce nesmú zabudnúť na slovenských historikov. Budúce publikácie podobného charakteru mali by sa už zamerať trochu užšie a špeciálnejšie na jednotlivé časové úseky a ich problematiku, aby sa mohla v plnej miere uplatniť diskusia a výmena názorov českých, slovenských a poľských historikov na jeden a ten istý jav. Je pochopiteľné, že taká publikácia, ktorá by mala za úlohu marxistické riešenie určitého problému či súboru problémov, vyžiada si veľmi starostlivo organizovanú spoluprácu historikov a celých vedeckých kolektívov.

Už pri prvom zbežnom zoznamení so sborníkom zisťujeme, že tematikou väčšiny štúdií je otázka Sliezska, najmä jeho národnostné zloženie v jednotlivých obdobiach histórie. Nie je to konečne nič nové ani prekvapujúce. Veď ak len povrchne pozrieme na mapu, vidíme, že Sliezsko muselo byť územím, ktoré „sprostredkovalo“ všetky styky medzi českými krajinami a Poľskom a naopak. Spôsob riešenia sliezskej problematiky v *Česko-polskom sborníku* nemožno prejsť mlčaním. Je prirodzené, že úsilie všetkých bádateľov, ktorí sa chcú podieľať na poznaní dielových úsekov histórie Sliezska, musí byť zamerané na zvládnutie všetkého dostupného a známeho pramenného materiálu všetkého druhu. Jediné pramenný materiál a jeho správna, marxistická interpretácia môže tu povedať posledné slovo. Nemôžeme zaprieť, že niektoré práce v sborníku nie sú toho druhu, ale majú skôr tendencie predčasne syntetizujúce než analytické a poväčšine kompilačné. Treba upozorniť aj na skutočnosť, že jednotliví autori sa tu i tam neubránili tomu, aby sa nedali zvestiť do určitej miery jednostrannosťou, ktorá ich potom nevďak usmerňovala viac tzv. „politickými tendenciami“ a nie snahou o prísne a presné vedecké poznanie. Vo všetkých príspevkoch poľských bádateľov sa potom ešte prejavila ďalšia nesprávna tendencia. Ich práce smerovali skoro vždy k národnostným otázkam Sliezska. A tu treba povedať, že poľskí historici nachádzajú na pôde Sliezska poväčšine len živel poľský a nemecký, kdežto o účasti českého obyvateľstva sa nezmiňujú.

Doterajšie hodnotenie nesmie viesť k záveru, že sborník neobsahuje azda materiálom doložené štúdie, analytické práce. Aj takých je tu dost. Mnohé z nich dospievajú k niektorým zovšeobecňujúcim záverom, iné iba stručne zoznamujú s novými materiálými objavmi, niekedy iba opisným spôsobom. Celkove treba k výberu príspevkov pripomenúť, že mnohé z nich vyšli z pera vedeckých pracovníkov staršej generácie, ktorí sa ešte nie vždy plne a s úspechom vyrovnali s marxistickou metódou práce a s marxistickým chápaním vývoja ľudskej spoločnosti. Pravda, aj ich pracovné výsledky treba vítať, lebo prerod od starších metód práce k marxistickej je proces zdĺhavý a konečne žiaduemu z nich nechýba povinná snaha dôjsť k pravdivému vedeckému poznaniu. K výberu tematicky jednotlivých príspevkov sborníka treba ešte podotknúť závažnú skutočnosť, že totiž mnohé z nich sí všímajú a riešia iba otázky politického a kultúrneho vývoja, kdežto základ všetkého spoločenského diania — vývoj výrobných síl, prostriedkov a výrobných vzťahov a sociálne pomery — zostávajú častokrát nedotknuté, alebo sa odhavujú iba všeobecne. Aj pre tieto ciele bude v budúcnosti nevyhnutné siahnúť hlbšie a viac po pramennom materiáli a neuspokojovať sa iba všeobecne platnými závermi z klasikov marxizmu-leninizmu. K voľbe tém pripojme konečne ešte jednu poznámku: nabudúce bude nevyhnutné sústrediť pracovné úsilie predovšetkým na témy rozhodného, závažného dosahu a vynechať zatiaľ podružné témy, ktoré svojimi výsledkami iba určitým spôsobom podfarbujú celkový historický obraz. Niekoľko námetov tohto druhu je aj v *Česko-polskom sborníku*.

Záverom možno povedať asi toľko: Jednotlivým štúdiám sborníka možno a treba vyčítať mnohé nedostatky, drobné i závažné; napriek tomu však je to práca veľmi záslužná a neobychajne podnetná. Treba poďakovať všetkým tým, ktorí sa zúčastnili na jej zrode, najmä pracovníkom Sliezskeho študijného ústavu v Opave. Tento ústav je iste najpovolanejší orgán,

ktorý by mal — prirodzene, v súlade s plánmi českej, ako aj poľskej Akadémie vied — pokračovať v organizácii spolupráce na poli česko-poľských vedeckých vzťahov. Česko-poľský zborník ukázal rad problémov, ku ktorým sa musia vyslovit bádatelia oboch krajín, Poľska i Československa. Treba si len želať, aby sa vedeckí pracovníci oboch spriatelenej štátov budujúcich socializmus ponorili do práce s chuťou a láskou — láskou nielen k svojej odbornej práci, ale s láskou k oboj slovanským krajinám a ich ľudu.

Z. Konečný

PRAVĚNĚHISTORICKÉ STUDIE I, ČSAV, Praha 1955, strán 280.

Sborník Právnehistorické studie vydávaný Kabinetom dejín práva v ČSR pri ČSAV za-slúži si pozornosť v Historickom časopise nielen preto, že ide o celkom nový druh publikácie, ale najmä preto, že jeho obsah sa v mnohých štúdiách dotýka tiež všeobecnohistorickej problematiky.

Redakcia zoskupila deväť príspevkov podľa obsahu aj podľa periodizačných medzníkov. Z dejín štátu a práva v predmnichovskej republike je tu práca doc. dr. Martina Vietora, *Problém vedúcej síly v Slovenskej sovietskej republike*. Ide o čiastkový problém, nedoriešený v jeho monografickej práci. Ako jeden z hlavných nedostatkov Slovenskej republiky rád uvádza autor skutočnosť, že československá robotnícka trieda postrádala v tom čase ešte politickú stranu leninského typu. Záverom však konštatuje, že i napriek nedostatkom zohrala Slovenská republika rád kladnú úlohu v posilnení revolučného vedomia slovenskej rebotníckej triedy a prispela k neskoršiemu ustanoveniu komunistickej strany na Slovensku. Z obdobia prvej republiky pochádza aj práca dr. Jaroslava Housera, *Osud socializačných sľúb v predmnichovskej republike*. Účelom tejto práce je dokázať neúprimnosť a lživosť všetkých prejavov, ba aj všetkých uskutočnených zákonných opatrení, ktoré mali vyvolať dojem „postupnej“ socializácie podnikania za prvej republiky. Aj keď obidve tieto štúdie treba prijať zásadne kladne ako diela vypracované na podklade bohatého pramenného materiálu, v záujme zdokonaľovania metódy podávania historickoprávnej tematiky treba uviesť, že obidvaja autori príliš lípnu na spracovanom materiáli. Žiadalo by sa tesnejšie pripútanie k hlavnej myšlienke. K dokladom sa má odbočovať len za účelom argumentácie alebo ilustrácie a citáty sa mali viac presuvať do poznámok a odstraňovať zdanie, že autor dáva spojovací text medzi jednotlivými dokladmi. Ináč zostane hodnotenie rozkúskované a stráca tak na účinnosti.

Vhodnejšie je koncipovaná tretia štúdia *Nezaměstnanost inteligence v předmnichovské republice* (autori J. Houser a Vl. Ružička). Úvodom si stavajú ucelenejší problém, ktorému podriaďujú aj nazbieraný materiál. Niet tu však miesta, aby sme sa podrobnejšie zaoberali aj s nedostatkami tejto štúdie. V každom prípade ju treba oceniť ako záslužné spracovanie takej problematiky, ktorá má aj všeobecne historický dosah.

Z obdobia feudalizmu nachádzajú sa v zborníku tiež tri štúdie. Jiří Kejř píše o názoroch majstra Jána Husa na právnicko, Jiří Klabouch rozoberá mestské právo v Rožmberskej právnej knihe, a konečne Valentin Urfus píše *O právní úpravě manufakturní výroby u nás v 18. století*. Všetky tri štúdie sú fundované na bohatom pramennom materiáli, no pre všeobecnú históriu má z nich najväčší význam tretia práca.

Autor naznačuje hlavné črty hospodársko-spoločenského vývinu v českých krajinách na prelome 17. a 18. stor. charakteru manufakturnej výroby a zisťuje, že právnym základom manufaktúr na rozdiel od cechovej výroby holi panovnícke privilégia, zaisťujúce podnikateľom (v prvej polovici 18. stor. prevažne šľachticom) rozmanité výhody ohľadne výroby a obchodu, vytvárajúce pre manufaktúru určité monopolné postavenie. Sleduje potom ako v druhej polovici 18. stor. privilégia v spojitosti s hospodársko-výrobnou situáciou strácajú túto náplň, ktorá zabezpečovala pre podnikateľa monopolné postavenie a ako holi od osemdesiatych rokov 18. stor. vystriedané všeobecnou štátnou reglementáciou manufakturného a výrobného podnikania. Súvisí to so zavádzaním strojov a teda aj s veľkovýrobou. Nová organizácia vytvára pojem tzv. komerčných a policajných živností, v podstate rozdiel medzi veľkovýrobou a malovýrobou bez ohľadu na to, či ide o manufakturnu alebo cechovú výrobu. Toto stieranie rozdielu prejavuje sa pomerne veľmi skoro aj v posudzovaní odbornej kvalifikácie pracovníkov vo výrobe, v cechoch a v manufaktúre. Osobitnú pozornosť venuje autor právnej úprave pomerov vo vnútri manufaktúry a najmä úprave pracovného pomeru. Spôчатку používané číselné poriadky nevystačujú a základom vzájomných práv a povinností stáva sa stále viac súkromná zmluva (pracovný čas, otázky mzdové, zrušenie pracovného pomeru). Prispôsobujú sa aj cechové obyčajové úpravy. Avšak postupne začína do pracovného pomeru zasahovať aj štát, a to predovšetkým na ochranu podnikateľa (stá-

losť pracovného pomeru, odlákavanie zamestnancov, ochrana výrobného tajomstva, masové vzbury na vynútenie vyššej mzdy, vystavovania kvalifikovaných pracovníkov, usmerňovanie konkurenčného boja a pod.). Otázka detskej práce, ktorá bola taká charakteristická pre manufaktúry, kde sa pod titulom štátnej starostlivosti o siroty, chudákov a deti obstarávali pre podnikateľov lacné pracovné sily, nachádza v štúdií primerané miesto.

V druhej časti zborníka dostali miesto práce zo všeobecných dejín štátu a práva. Vladimír Procházka sa tu venuje otázke *Daňová a jiná břemena u polabsko-pobaltských Slovanů*. Význam Procházkovy štúdie je však oveľa širší než naznačuje nadpis. Štúdia si kladie totiž za úlohu objasniť aj charakter spoločenského zriadenia polabských a pobaltských Slovanov. V tejto otázke, ktorá nie je ešte jednoznačne zodpovedaná, podopiera autor tézu vyslovenú prof. Vaněčkom, že spoločenská organizácia polabských a pobaltských Slovanov dosiahla stupeň ranofeudálneho štátu. Autorova práca je prínosom nielen pre právnú históriu, ale aj pre archeológiu a históriu vôbec. V štúdií Miloslava Doležala, *Pokusy o zákonnou úpravu rolnických poměru v polské revoluci 1830—1831* môžeme si overiť marxistickú historickú pravdu o neochote ústupkov zo strany vládnúcej triedy. Štúdia je cenným prínosom pre porovnanie pokusov riešenia roľníckej otázky u nás a v susednom Poľsku.

Posledná štúdia od Karola Litscha, *K jašistickým pokusům upevnit kapitalismus v německém zemědělství* odhaľuje pravú tvár hitlerovského roľníckeho zákonodarstva. V prvej časti štúdie podáva autor stručný prehľad vývoja poľnohospodárskych pomerov od 13. stor., najmä vývin junkerských a kapitalistických veľkostatkov. O novej dobe autor veľku pracujúceho roľníctva v prospech junkerov, veľkostatkárov, kulakov, bánk a úžerníkov. Poľnohospodárska produkcia sa zväčšila len v prospech statkárov. Zadĺženosť roľníkov zostala ako predtým a k rozdeleniu veľkostatkárskej pôdy nedošlo.

Ako zo stručného prehľadu obsahu prvého čísla Právněhistorických študií vidieť, dáva právna história sľubné nádeje pre svoj ďalší rozvoj a môže v mnohom pomôcť aj práci vo všeobecnej historiografii.

K. Rebro

DENNÍK EUDOVÍTA V. RIZNERA. Do tlače pripravila dr. Marie L. Černá. Vydalo Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied (Ústav slovenskej literatúry) ako 4. zväzok edície Korešpondencia a dokumenty, Bratislava 1955, strán 370.

Vydaním *Denníka Eudovíta V. Riznera* splatila Slovenská akadémia vied ďalšiu časť dlhu, ktorý mala naša spoločnosť voči autorovi šesťzväzkovej *Bibliografie písomníctva slovenského*, vydanéj v úplnosti pred 20. rokmi. Rizner bol neúnavným, pilným a vytrvalým zberateľom slovenskej knižnej produkcie a bibliografickým zaznamenávaním každého tlačeného produktu, ktorý vyšiel na území Slovenska alebo o Slovensku a o Slovákoch kdekoľvek inde do roku 1900. Riznerova bibliografická činnosť, v jeho osobných pracovných pomeroch neobyčajne namáhavá, nebola však jeho jedinou mimoškolskou činnosťou v skromnom životnom prostredí považskej dedinky Zemianske Podhradie. Rizner sa zaoberal aj mnohými inými prácami a mal mnoho iných záujmov, ako bola bibliografia, ktorá sa stala jeho najdôležitejším a ústredným pracovným poľom, na ktorom vzniklo jeho najobľúbenejšie a najtrvalejšie dielo, ktoré slúži ako nevyhnutná príručka pre pracovníkov v mnohých odvetviach nášho kultúrneho života, aj keď už bola v mnohých smeroch a ohľadoch, najmä po vecnej stránke, prekonaná a dopĺňovaná. Rizner zanechal okrem bohatej korešpondencie a mnohých rukopisných prác aj obsiahly *Denník*, ktorý je práve pre obsiahle a podrobné záznamy životných osudov a pracovných záujmov Riznerových veľmi dôležitým prameňom pre poznávanie kultúrneho života na Slovensku v poslednom desaťročí 19. storočia. Rizner začal svoj *Denník* písať 1. júla 1889 a posledný záznam má z 28. júla 1900. Vydavateľka nevyssvetľuje, prečo zaberá *Denník* iba jedno desaťrocie. Temer každodenné denníkové záznamy Riznerove nemajú rovnaký rozsah ani obsah. Okrem záznamov, ktoré sa týkajú života na dedine (najmä o počasí), v ktorej pôsobil, a školského života, ktorý sa ho pracovne úzko dotýkal, podstatná pozornosť Riznerova, ako sa odráža v záznamoch, týka sa jeho záujmov bibliografických, redaktorských, zberateľských, prispievania do rôznych časopisov, autorstva hesiel v *Ottomom náučnom slovníku*, ďalej stykov s veľkým počtom národných pracovníkov slovenských, českých i maďarských z oblasti literárnej. Záznamy výstižne vystihujú rôzne starosti Riznerove s uskutočňovaním jeho rozvetvenej kultúrnej činnosti, pričom čiste osobné pomery ustupujú do úzadia, svedčiac o osobnej skromnosti Riznerovej a o jeho nezištnom úsilí boríť sa s problémami kultúrneho pracovníka, ktorý v nezištlivých pomeroch konal priam nadľudskú prácu.

Dr. M. L. Černá, ktorej sa dostal rukopis *Denníka*, ktorého vydanie malo takmer podobné osudy ako vydanie *Bibliografie*, napokon do rúk, aby ho pripravila do tlače ako význačný dokument a prameň pre poznanie našej národnej minulosti, správne vynechala tie časti, ktoré sa do neho dostali citovaním záznamov z čítaných novín a pod., ale ponechala citované texty listov, ktoré Rizner dostával od svojich známych. Pri úprave textu postupovala vydavateľka i redakcia Vydavateľstva opatrne so zreteľom na zachovanie pôvodného textu, hoci miestami by sa bolo žiadalo text patrične opraviť, ako napr. na str. 13. slovo *týg* na tých. Hojné poznámky pod čiarou, z nich niektoré sú od autora *Denníka*, sprístupňujú dnes už čitateľovi nejasné alebo menej jasné alebo málo známe skutočnosti. Poznámok mohlo byť oveľa viac a odvolanie sa na technické príčiny v tomto smere nie je celkom na mieste. Ináč vydanie *Denníka*, ktorého rukopis sa dlho ponevierať po rôznych vydavateľstvách, je veľmi starostlivé. V úvodných slovách akademik Andrej Mráz hodnotí Riznerov *Denník* ako veľmi dôležitú pamiatku a prameň historický a literárnohistorický, ktorý osvetlí mnohé skutočnosti slovenského kultúrneho a národného života z konca minulého storočia, ako sa odrážajú v záznamoch pokrokového zmýšľajúceho autora *Denníka*, ktorý bol tiež veľmi zaslužilým rozvijateľom čs. vzájomnosti. V Doslove dr. M. L. Černá okrem životopisných údajov, celkovo stručných, zoznamuje nás podrobne s osudmi *Denníka* a najmä s úsiliami o jeho vydanie po roku 1918, keď Riznerova osobnosť ako tvorca základného fondu slovenskej časti bratislavskej univerzitnej knižnice sa dostala do stredu pozornosti vtedajšieho riaditeľa tejto knižnice J. Emlera. S textovými úpravami nás zoznamuje redaktorka publikácie V. Rybárová. Vydáním *Denníka*, prirodzene, nemali byť ustáť náš záujem o Riznerovu pozostalosť a bolo by treba pokračovať v jeho sprístupňovaní, najmä vydaním jeho korespondencie, ktorá by iste priniesla ďalšie svetlo do našich kultúrnych pomerov v druhej polovici minulého storočia.

Fr. Bokes

ERNEST ZAVARSKÝ, JÁN LEVOSLAV BELLA, ŽIVOT A DIELO. Vydalo Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1955, strán 497 a 18 obr. príloh.

Životu a dielu hudobného skladateľa Jána Levoslava Bellu sa venovalo v slovenskej hudobnovednej literatúre doteraz pomerne dosť pozornosti, no ani jedna z prác, ktoré sa dotýkali tejto nesporné ľudsky i umelecky zaujímavej osobnosti, nevyčerpávala danú tematiku uspokojivým spôsobom a úplne. Ani Zavarského veľká a veľmi cenná monografia nie je ešte posledným slovom o osobnosti a diele J. L. Bellu, aj keď prináša oproti starším prácam veľmi mnoho nového materiálu a objasňuje mnohé problematické úseky Bellovho života, najmä, pravda, jeho rozchod s cirkvou a odchod do vzdialenej sedmohradskej Sibíne, kde strávil takmer 40 rokov v prostredí, ktoré nedovolilo, aby sa jeho skladateľské vplyhy mohli naplno rozvinúť v prospech národnej kultúry slovenskej. Zavarskému sa podarilo na podklade bohatého materiálu, sčasti ešte vôbec nepoužitého, veľkou úspešne načrtnúť Bellov ľudský i umelecký profil a vedel ho vystihnúť na podklade spoločenského vývinu najmä šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov XIX. stor., keď Bella mal veľmi blízko k stredisku národného ruchu, do ktorého sa usiloval včleniť svojimi tvorivými zámermi skladateľskými i hudobnoteoretickými. Bella vyrastal v ovzduší rozvoja národnej kultúry, podnikateľskej pôsobením Štúrovej družiny a dôsledkami mikulášskych udalostí roku 1848 (autor tu mylne zamieňa stoličné zasadnutie s prejavom, na ktorom boli vyhlásené Žiadosti). Počas pobytu v Banskej Bystrici si uvedomuje svoju slovenskú národnosť a v čase štúdií vo Viedni sa zasa dostáva do bezprostrednej blízkosti veľkomestského hudobného života, ktorý však pre umelecký vývoj mladého Bellu, vtedy klerika, neprináša ten úžitok, aký by za iných okolností mohol priniesť. Jednako v tomto čase a po návrate do Banskej Bystrice rozvíja sa Bellov spisovateľský i hudobný talent a napokon dochádza k osudovému zlomu, keď Bella dáva prednosť hudbe pred kňazským povoláním. Zavarský veľmi presvedčivo ukazuje, ako sa odohral tento vnútorný zápas Bellu, ktorý sa zavŕšil rozchodom s cirkvou. Tento rozchod zanechal v Bellovom živote nemalé stopy, ktoré sa nikdy nezacelili. Bellov odchod z Kremnice a pobyt v Sibíni znemožnili skladateľovi, aj keď sa pokúšal o kontakt s ostatným hudobným životom európskym, uplatniť svoj skladateľský talent, ubíjaný drobnými a vyčerpávajúcimi povinnosťami.

Zavarský svoju monografiu rozčlenil na štyri časti. V prvej podáva mladost J. L. Bellu, v druhej sa zaoberá jeho pobytom v Kremnici, v tretej sleduje jeho život a činnosť v Sibíni a v štvrtej návrat na Slovensko a jeho tvorbu v posledných desaťročiach života. Najmä tretia časť by si bola žiadala podrobnejšie rozvedenie, no to by bolo bývalo možné iba po prieskume v Sibíni. Zavarský svoju biografiiu J. L. Bellu chápe ako celok v tom zmysle,

že neoddeľuje život a dielo, ale vysvetľuje dielo súčasne so skladateľovým životom, pričom náš autor zaspája do problematiky skladateľského diela Bellovoho, nezatažujúc svoj výklad zbytočnosťami. Zavarský vo svojej práci prináša hodnotne materiálu aj k širším slovenským kultúrnym pomerom v päťdesiatych až sedemdesiatych rokoch minulého storočia a tým sa stáva cenným prínosom i pre slovenskú historiografiu (vzťah Bellov k Mallému-Dusarovovi). Výsledky svojho bádania zhrňa v stati Osobnosť a dielo. K svojej práci pripojuje autor tematický zoznam skladieb J. L. Bellu, zoznam jeho literárnych prác a básní, zoznam prameňov, bibliografiu písomníctva, poradie Bellových skladieb, rodokmeň a abecedný zoznam skladieb vedľa menného zoznamu. Obrázkové prílohy zvyšujú hodnotu diela, ktoré je i po typografickej stránke veľmi pekne upravené.

Bk

DR. L. IVAN—J. M. NOVÝ, K. G. ZECHENTER. Vydalo Vydavateľstvo Osveta, Martin 1955. Strán 91 a 8 fotogr. príloh. Vyšlo ako 1. zväzok edície Priekopníci našej prítomnosti.

— JURAJ VODA, JOZEF MURGAŠ. PRIEKOPNÍK RÁDIOTELEGRAFIE. Vydalo Vydavateľstvo Osveta, Martin 1955. Strán 103 a 12 obr. príloh. Vyšlo ako 2. zväzok edície Priekopníci našej prítomnosti.

Martinské vydavateľstvo Osveta podujalo sa vydávať v edícii Priekopníci našej prítomnosti malé monografie o významných priekopníckych zjavoch našej národnej minulosti, ktorí svojim životným dielom pripravovali pre náš národ lepšiu a krajšiu prítomnosť. Ide o populárne životopisy, v ktorých okrem spoľahlivých životopisných údajov autori prihliadajú predovšetkým k dielu a odborne zhodnocujú jeho význam z hľadiska prínosu pre národnú kultúru a vedu i pre širšie spoločenské potreby. Okrem tohto čiste náukového zamerania majú tieto monografie o osobnostiach predovšetkým z oblasti vedeckého života odstraňovať vo vedomí príslušníkov nášho národa stále ešte jestvujúce pocity malosti a bezvýznamnosti a dvíhať v najlepšom slova zmysle vedomie toho, že i malý národ mal vo svojej minulosti významných vedeckých pracovníkov, ktorí neraz prispeli k všeobecnému kultúrnemu rastu ľudstva. Práve preto, že tieto monografie majú šíriť spoľahlivé vedomosti o týchto významných postavách, záleží na tom, aby ich autori boli predovšetkým odborníci v tom odbore, v ktorom osobnosti, o ktorých píšú, najviac vynikli.

Autori monografie o G. K. Zechenterovi mali ťažkú úlohu, keď popri čiste životopisných dátach museli podať ucelený obraz o mnohostrannej činnosti Zechenterovej, ktorý popri lekárskej činnosti bol predovšetkým literát a až v druhom rade geológ, mineralóg a cestopisec. Obom autorom sa podarilo vcelku na základe jestvujúcej literatúry a štúdia bohatej korešpondencie načrtnúť obsažný a ucelený obraz života a diela Zechenterovho a tým podnietiť literárno-historické i historické bádanie, aby venoval ďalšiu pozornosť tomuto nesporné pokrokovému javu našej minulosti. Monografia poslúži aj ako dobre východisko k ďalšiemu bádaniu v dejinách našej vedy. Bohatá korešpondencia Zechenterova, ktorú autori monografie mohli len veľmi útržkovite použiť, poskytuje pre to iste vhodný a bohatý podklad.

Autor druhej monografie o Jozefovi Murgašovi, Juraj Voda, zameral svoju prácu ešte viac k potrebám popularizovania života a diela Murgašovho. Pritom v prvej časti monografie v tomto úsilí zašiel príliš ďaleko, keď beletrizujúcim spôsobom vykreslil Murgašov život, nahrádzajúc tak i nedostatok prameňov. Pokiaľ ide o Murgašovu činnosť v oblasti rádiotelegrafie, splnil dobre svoju úlohu. Úpozornil tiež na zanedbanú stránku Murgašovej činnosti v oblasti výtvarného umenia, poukazujúc správne na to, že v Murgašovom prípade ide o výtvarný talent maliarsky. Málo pozornosti venoval Voda Murgašovej osobnosti v poslednom období jeho života, najmä pokiaľ ide o jeho návštevu Slovenska roku 1920, ktoré zanechalo veľmi hlboké stopy v jeho živote, myslení a názoroch na vlast. Voda sa mal podrobnejšie venovať Murgašovým článkom, ktoré v rokoch 1920 uverejnil v niektorých amerických slovenských novinách (Newyorský denník a pittsburské Národné noviny). V týchto článkoch sa Murgaš ukázal ako veľmi ostrý, bystrý a prenikavý pozorovateľ života na Slovensku po roku 1918. Ostré výčitky Murgašove sa týkali predovšetkým politického hnutia a života slovenských katolíkov a jeho predstaviteľov, najmä A. Hlinku a Fr. Jehličku. Pritom skutočnosť, že Murgaš sa márne usiloval zakotviť na Slovensku, nijako neovplyvňovali jeho súdy v amerických slovenských časopisoch, ktoré sa usilovali vecne informovať amerických Slovákov o pomeroch v starej vlasti. V obidvoch monografiách sú menšie vecné nedopatrenia, ktoré redakcia musí v ďalších monografiách starostlivo odstraňovať, aby neprenikli ďalej.

F. Bokes